

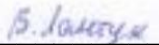
Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Навчально-науковий інститут
«Українська інженерно-педагогічна академія»
Кафедра краєзнавчо-туристичної роботи, соціальних і гуманітарних наук

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА
на тему
РОЛЬ ЯПОНІЇ У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ

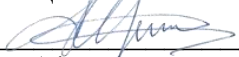
Виконала: здобувачка вищої освіти
4 курсу групи ДМП-КТР21
спеціальності: 032 Історія та археологія
освітньої програми: Краєзнавчо-туристична
робота

 / Вікторія КОВАЛЕВСЬКА
(підпис) (ім'я та прізвище)

Керівник:

 / Валерій ЛАНТУХ
(підпис) (ім'я та прізвище)

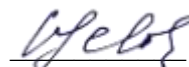
Рецензент:

 / Анатолій ЩЕРБАНЬ
(підпис) (ім'я та прізвище)

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗІНА**

Навчально-науковий інститут Українська інженерно-педагогічна академія
Кафедра краєзнавчо-туристичної роботи соціальних і гуманітарних наук
Спеціальність 032 Історія та археологія
Освітньо-професійна програма Краєзнавчо-туристична робота

ЗАТВЕРДЖУЮ
В. о. завідувачки кафедри
краєзнавчо-туристичної
роботи, соціальних і
гуманітарних наук

 Ірина ЩЕРБИНА
(підпис)
«14» квітня 2025 р.

ЗАВДАННЯ
на кваліфікаційну роботу
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

здобувачу вищої освіти Вікторії КОВАЛЕВСЬКІЙ

1. Тема роботи: Роль Японії у Другій світовій війні
затверджена наказом університету № 4801-5/925 від «11» квітня 2025 р.

2. Термін здачі закінченої роботи «30» травня 2025 р.

3. Вихідні дані до роботи

Мета роботи – є комплексний аналіз передумов, перебігу та наслідків участі Японії у Другій світовій війні, а також оцінка впливу цього історичного періоду на подальший розвиток японської держави та міжнародні відносини в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні.

Об'єкт дослідження – участь Японії у Другій світовій війні як складний історичний процес, що включає підготовку, перебіг та наслідки війни.

Предмет дослідження – передумови вступу Японії у Другу світову війну, військова стратегія та дії японських збройних сил, окупаційна політика на захоплених територіях, капітуляція та повоєнна трансформація держави, а також вплив цих процесів на подальший розвиток Японії та міжнародні відносини в регіоні.

4. Зміст роботи (перелік питань, які належить розробити):

Вступ

Розділ 1. ПЕРЕДУМОВИ ВСТУПУ ЯПОНІЇ У ДРУГУ СВІТОВУ ВІЙНУ

Розділ 2. ЯПОНІЯ У ВІЙСЬКОВИХ ДІЯХ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

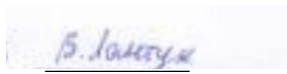
Розділ 3. НАСЛІДКИ ТА ЗНАЧЕННЯ УЧАСТІ ЯПОНІЇ У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ

Висновки

Список використаних джерел

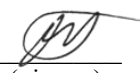
5. Дата видачі завдання «14» квітня 2025 р.

Керівник роботи

(підпис)

Валерій ЛАНТУХ
(ім'я, прізвище)

Завдання прийняв/ла до виконання

(підпис)

Вікторія КОВАЛЕВСЬКА
(ім'я, прізвище)

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН-ГРАФІК виконання кваліфікаційної роботи

№ з/п	Назва етапів роботи	Термін виконання	Позначки керівника про виконання завдання
1	Вступ	18.04.2025	
2	Розділ 1	26.04.2025	
3	Розділ 2	07.05.2025	
4	Розділ 3	19.05.2025	
5	Висновки	21.05.2025	
6	Список використаних джерел	27.05.2025	
7	Оформлення випускної роботи та ілюстративного матеріалу	30.05.2025	

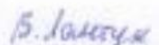
Здобувачка вищої освіти

(підпис)

Вікторія КОВАЛЕВСЬКА

(ім'я, прізвище)

Керівник

(підпис)

Валерій ЛАНТУХ

АНОТАЦІЯ

Ковалевська В. В. Роль Японії у Другій світовій війні (бакалаврська робота). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2025. 79 с. (рукопис).

Кваліфікаційна робота бакалавра присвячена дослідженню того, якими були передумови, перебіг та наслідки участі у Другій світовій війні для Японії. Також розглядається її відновлення та розвиток у повоєнний період та міжнародні відносини в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків; містить 8 рисунків, 5 таблиць, список використаних джерел з 47 найменувань.

У першому розділі роботи розглядається внутрішньополітична ситуація в Японії перед початком Другої світової війни, зовнішня політика країни, її міжнародні відносини. Другий розділ присвячено військовим діям Японії у Другій світовій війні, стратегії та окупаційній політиці. У третьому розділі проаналізовано наслідки та значення участі країни у війні, а також її відновлення і трансформацію у період після капітуляції 1945 року.

Ключові слова: Японія, Друга світова війна, мілітаризм, експансіонізм, Велика східноазійська сфера співпроцвітання, Тихоокеанський театр воєнних дій, Перл-Харбор, союз Осі, японська окупація, капітуляція Японії.

ANNOTATION

Kovalevska V. V. Japan's Role in the Second World War (bachelor's thesis). Kharkiv: V. N. Karazin Kharkiv National University, 2025. 79 p. (manuscript).

This bachelor's qualification thesis is devoted to examining the preconditions, course, and consequences of Japan's participation in the Second World War. It also explores Japan's postwar recovery and development, as well as its international relations in the Asia-Pacific region. The thesis consists of an introduction, three chapters, and a conclusion. It includes 8 figures, 5 tables, and a list of 47 references.

The first chapter examines Japan's domestic political situation prior to the outbreak of the Second World War, its foreign policy, and international relations. The second chapter focuses on Japan's military operations during the war, its strategy, and occupation policy. In the third chapter, the consequences and significance of Japan's participation in the war are analyzed, along with the country's post-surrender recovery and transformation beginning in 1945.

Keywords: Japan, Second World War, militarism, expansionism, Greater East Asia Co-Prosperity Sphere, Pacific theater of war, Pearl Harbor, Axis alliance, Japanese occupation, Japan's capitulation.

ЗМІСТ

ЗМІСТ	5
ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ПЕРЕДУМОВИ ВСТУПУ ЯПОНІЇ У ДРУГУ СВІТОВУ ВІЙНУ	9
1.1 Внутрішньополітична ситуація в Японії напередодні Другої світової війни	9
1.2 Зовнішня політика Японії та міжнародні відносини в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні	24
РОЗДІЛ 2. ЯПОНІЯ У ВІЙСЬКОВИХ ДІЯХ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	35
2.1 Військова стратегія Японії та основні фронти бойових дій	35
2.2 Окупаційна політика Японії на захоплених територіях	45
РОЗДІЛ 3. НАСЛІДКИ ТА ЗНАЧЕННЯ УЧАСТІ ЯПОНІЇ У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ	56
3.1 Капітуляція Японії та трансформація державного устрою	56
3.2 Вплив війни на подальший розвиток Японії та міжнародні відносини в регіоні	68
ВИСНОВКИ	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	85

ВСТУП

Актуальність теми. Дослідження участі Японії у Другій світовій війні залишається однією з найбільш важливих тем. Вона допомагає зрозуміти не тільки історію XX століття, але й сучасні процеси геополітики в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. Від імперії з мілітаристським устроєм Японія трансформувалася до демократичної держави з пацифістською конституцією. Це позитивний приклад кардинальної зміни устрою держави та національної ідеології після поразки у війні. Що робить це дослідження більш цікавим та важливим під час вивчення процесів державотворення та геополітичної трансформації.

Сучасні міжнародні відносини в регіоні досі піддаються впливу наслідків участі Японії у Другій світовій. Наприклад, суперечки між Японією та сусідніми державами щодо територій мають історичне коріння саме у подіях Другої світової війни та повоєнного врегулювання. Насамперед, з Росією щодо Курильських островів, з Південною Кореєю щодо островів Токто/Такесіма та з Китаєм щодо островів Сенкаку/Дяюйдао,

Вивчення військової стратегії та тактики Японії під час війни має важливе значення для розуміння еволюції військового мистецтва та організації збройних сил. Досвід японської армії та флоту становить цінність для військово-історичних досліджень та розвитку сучасної військової науки. Мова йде про проведення комбінованих сухопутно-морських операцій, використання авіаносців та застосування нестандартних тактичних рішень.

Особливої актуальності набуває дослідження окупаційної політики Японії на захоплених територіях. Воно характеризується надзвичайною жорстокістю та систематичним порушенням прав людини. Утім, такі болісні події, як Нанкінська різанина, експерименти "Загону 731", система "жінок для утіхи" та

інші військові злочини, треба досліджувати не лише в рамках академічного завдання, але й винести урок для запобігання подібним явищам у майбутньому.

Досвід повоєнної відбудови та модернізації Японії можу назвати без перебільшення унікальним. Від зруйнованої війною держави країна трансформувалася до однієї з найпотужніших економік світу за відносно короткий період. Це якісний приклад успішного поєднання допомоги з боку інших держав, реформ в середині країни та національних культурних особливостей. Саме вони допомогли швидко досягти значного економічного зростання.

Треба врахувати, що роль Японії у Другій світовій війні також допомагає нам зрозуміти процес формування колективної історичної пам'яті та ідентичності нації. Проблема визнання Японією відповідальності за військові злочини, суперечки навколо підручників історії, візити політиків до храму Ясукуні та інші аспекти "історичної політики" і зараз впливають на відносини Японії з сусідніми державами та, як на мене, є важливим аспектом сучасної політичної культури.

Метою дослідження є комплексний аналіз передумов, перебігу та наслідків участі Японії у Другій світовій війні, а також оцінка впливу цього історичного періоду на подальший розвиток японської держави та міжнародні відносини в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні.

Для досягнення поставленої мети визначено наступні завдання:

1. Проаналізувати внутрішньополітичну ситуацію в Японії напередодні Другої світової війни та визначити ключові фактори, що сприяли мілітаризації країни.
2. Дослідити особливості зовнішньої політики Японії та її місце в системі міжнародних відносин в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні в міжвоєнний період.
3. Охарактеризувати військову стратегію Японії та проаналізувати перебіг бойових дій на основних фронтах війни.

4. Висвітлити особливості окупаційної політики Японії на захоплених територіях та її наслідки для населення окупованих країн.
5. Дослідити процес капітуляції Японії та трансформацію її державного устрою в повоєнний період.
6. Визначити вплив війни на подальший розвиток Японії та формування нової системи міжнародних відносин в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні.

Об'єктом дослідження є участь Японії у Другій світовій війні як складний історичний процес, що включає підготовку, перебіг та наслідки війни.

Предметом дослідження є передумови вступу Японії у Другу світову війну, військова стратегія та дії японських збройних сил, окупаційна політика на захоплених територіях, капітуляція та повоєнна трансформація держави, а також вплив цих процесів на подальший розвиток Японії та міжнародні відносини в регіоні.

Методи дослідження. В процесі написання дипломної роботи була використана система загальнонаукових та спеціальних емпіричних і теоретичних методів дослідження. Також використовувалися такі емпіричні методи, як, опис, порівняння та узагальнення.

Структура роботи. Робота складається з змісту, вступу, 3 розділів, 6 підрозділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ПЕРЕДУМОВИ ВСТУПУ ЯПОНІЇ У ДРУГУ СВІТОВУ ВІЙНУ

1.1 Внутрішньополітична ситуація в Японії напередодні Другої світової війни

Історіографія вивчення внутрішньополітичної ситуації в Японії міжвоєнного періоду представлена значним корпусом наукових праць як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Варто відзначити роботи А. О. Білоконя, в яких детально проаналізовано зовнішньополітичний контекст становлення мілітаристської Японії та її відносини з нацистською Німеччиною [1]. Значний внесок у розуміння процесів формування японської національної ідентичності зробили дослідження, представлені в матеріалах Japan Module Піттсбурзького університету [6]. Особливу цінність для аналізу трансформації Японії як "держави середньої сили" становлять праці Н. В. Дорош [2]. Важливим аспектом дослідження є також культурно-дипломатичний вимір японської політики, ґрунтовно висвітлений у роботах Н. Карпчук [3]. Міжнародний контекст японської зовнішньої політики розкрито в дослідженнях О. Фейгенблатта [4], а особливості конституційного розвитку Японії – в аналітичних матеріалах Council on Foreign Relations [5].

Формуватися внутрішньополітична ситуація в Японії напередодні Другої світової війни розпочала задовго до збройного конфлікту безпосередньо. Вона була тісно пов'язана з трансформаціями, які відбулися в країні після реставрації Мейдзі 1868 року. З цього періоду розпочалася стрімка модернізація. В свою чергу, вона призвела до кардинальних змін у соціально-економічній структурі японського суспільства. Сформувалися нові політичні інститути. Змінилися зовнішньополітичні орієнтири держави. На мою думку, особливого значення в цьому контексті набуває період 1920-х – 1930-х років. Він характеризувався поступовим відходом від демократичних тенденцій "ери Тайсьо" (1912-1926) та

посиленням мілітаристських і ультра націоналістичних тенденцій. Вони зрештою допомогли сформуватися авторитарному режиму [4].

В міжвоєнний період стан японської економіки сильно визначав її розвиток у внутрішній політиці. Перша світова війна, в якій Японія брала участь на боці Антанти, створила сприятливі умови для економічного зростання країни. Активно розширювали своє виробництво підприємства Японії, які задовольняли потреби воюючих держав. Це призвело до "військового буму" в економіці. Обсяг промислового виробництва збільшився на 75%, експорт зріс утричі, а золотий запас збільшився в шість разів. Це сприяло формуванню потужних фінансово-промислових об'єднань – дзайбацу, які мали значний вплив на політичний курс країни. Водночас військові витрати залишалися на високому рівні, становлячи майже третину державного бюджету країни, що свідчило про збереження мілітаристських тенденцій у державній політиці Японії [1].

На той момент економічна криза у світі 1929-1933 років значно вплинула на внутрішню ситуацію в Японії. Впали ціни на шовк-сирець та інші експортні товари, скоротилася зовнішня торгівля та промислове виробництво, зросло безробіття. До загострення соціальних протиріч у японському суспільстві і призвели всі ці аспекти. Найбільше постраждало сільське населення, де рівень життя катастрофічно знизився. За офіційними даними, близько 400 тисяч селянських господарств опинилися на межі розорення. Економічна криза стала каталізатором радикалізації суспільних настроїв і посилення впливу військових кіл, які пропагували ідею про необхідність зовнішньої експансії як єдиного шляху виходу з кризи [2]. Не маючи достатніх природних ресурсів на власній території, Японія все більше схилялася до агресивної зовнішньої політики як засобу забезпечення своїх економічних потреб.

Політична система Японії в міжвоєнний період характеризувалася складним переплетенням традиційних і модерних елементів. Формально країна мала конституційний устрій, визначений Конституцією 1889 року, яка

закріплювала принцип суверенітету імператора та наділяла його широкими повноваженнями. Імператор вважався "священним і недоторканим", мав право оголошувати війну, укласти мир та міжнародні договори, був верховним головнокомандувачем збройними силами. При цьому реальна влада в країні належала вузькому колу осіб, що включало генро (старійшин), вищих військових чинів, придворну аристократію та представників великого бізнесу [5]. У 1920-ті роки певний вплив на політичне життя справляли політичні партії, насамперед Сейюкай та Мінсейто, які представляли інтереси різних груп фінансово-промислових кіл. Однак їхній вплив був обмеженим і поступово зменшувався з посиленням мілітаристських тенденцій.

Внутрішньополітичний розвиток Японії мав ідеологічне підґрунтя. В передвоєнний період його становила концепція "кокутай" (національна сутність). В цій концепції поєдналися елементи синтоїзму, конфуціанства та національної міфології. Її центральним елементом була ідея божественного походження імператорської династії та унікальності японської нації. Згідно з офіційною ідеологією, японський народ становив "єдину сім'ю" на чолі з імператором-батьком. Від початку 1930-х років ця ідеологія активно пропагувалася через систему освіти, засоби масової інформації та культурні інституції [6]. У 1937 році Міністерством освіти була видана брошура "Кокутай но хонгі" ("Основні принципи національної сутності"), яка стала своєрідним катехизисом японського націоналізму. Ідеологія кокутай використовувалася для обґрунтування необхідності зовнішньої експансії та створення "сфери спільного процвітання Великої Східної Азії" під керівництвом Японії.

У формуванні внутрішньополітичної ситуації вагому роль мала японська армія. Вона традиційно отримувала особливий статус у політичній системі країни. Згідно з Конституцією Мейдзі, військові міністри повинні були бути діючими генералами або адміралами. Саме це дало можливість контролювати склад уряду армійській еліті. Військові формування підпорядковувалися безпосередньо імператору, а не кабінету міністрів, що створювало умови для

відносної автономії збройних сил від цивільного контролю. З кінця 1920-х років вплив військових на політичне життя країни почав стрімко зростати. Формувалися таємні товариства офіцерів, які пропагували ідеї "очищення" політичної системи від "прозахідних" елементів та встановлення військової диктатури [1]. Найбільш впливовими серед них були "Товариство вишні" ("Сакуракай") та "Товариство імператорського шляху" ("Кодоха").

Політичне життя Японії в передвоєнний період супроводжувалося серією державних криз та політичних вбивств. Особливо напруженими були 1930-1932 роки, коли відбулося кілька спроб військових заколотів. 15 травня 1932 року група молодих офіцерів здійснила напад на резиденцію прем'єр-міністра Інукаї Цуйосі, що призвело до його вбивства. Це фактично знаменувало кінець парламентської демократії в Японії, оскільки наступні прем'єр-міністри призначалися переважно з числа військових або під їхнім тиском [2]. Кульмінацією політичних потрясінь стало повстання 26 лютого 1936 року, коли близько 1500 солдатів під керівництвом радикально налаштованих офіцерів захопили урядові будівлі в Токіо та вбили кількох міністрів і вищих чиновників. Хоча повстання було придушене, воно призвело до подальшого посилення позицій військових у політичній системі.

Перехід до тоталітарного режиму в Японії відбувся поступово. Він активізувався на початку 1930-х років. У 1925 році прийняли "Закон про охорону громадського порядку", який передбачав кримінальну відповідальність за діяльність, спрямовану на зміну "національного устрою" або "системи приватної власності". Цей закон став юридичною основою для репресій проти опозиційних сил, насамперед соціалістів та комуністів. У 1928 році був прийнятий новий, ще суворіший варіант цього закону, що передбачав смертну кару за антидержавну діяльність. Поліційний апарат був значно розширений, а в 1927 році створено спеціальний відділ поліції для боротьби з "небезпечними думками" [4]. Цензура преси та контроль над освітою стали невід'ємними елементами державної політики.

Завершальним етапом у встановленні тоталітарного режиму стало прийняття низки законів у другій половині 1930-х років. У 1937 році був прийнятий "Закон про національну мобілізацію", який надавав уряду надзвичайні повноваження щодо контролю над економікою, трудовими ресурсами та суспільним життям у воєнний час. У 1940 році всі політичні партії були розпущені і замінені єдиною Асоціацією підтримки імператорського правління (Тайсей йокусанкай), яка фактично стала державною партією. Тоді ж була створена система "тонарігумі" (сусідських асоціацій), які забезпечували тотальний контроль над населенням на місцевому рівні [5]. Таким чином, до початку Другої світової війни в Японії був сформований тоталітарний режим, який характеризувався монополією на владу військово-бюрократичної еліти, жорстким контролем над суспільством та агресивною зовнішньою політикою.

Формування зовнішньополітичного курсу Японії відбувалося під впливом внутрішньополітичних трансформацій. Мілітаристські тенденції лише посилилися у внутрішній політиці. Закономірно, ще це призвело до активізації експансіоністських прагнень у зовнішній. Керівництво країни розглянуло зовнішню експансію, як спосіб вирішення внутрішніх економічних проблем. На їх думку, це також мало підвищити міжнародний статус Японії. Концепція "Великої Східної Азії" передбачала встановлення японського контролю над вражаюче великими територіями Азійсько-Тихоокеанського регіону. Сюди включався Китай, Корея, країни Південно-Східної Азії та острови Тихого океану [4]. Обґрунтовували цю концепцію, як необхідність у "звільненні" азійських народів від західного колоніалізму та створення нового регіонального порядку під егідою Японії.

Орієнтири зовнішньої політики Японії змінювалися. В свою чергу, ці зміни супроводжувалися перебудовою системи міжнародних союзів. Якщо в період Першої світової війни Японія виступала союзником Великої Британії та інших держав Антанти, то в 1930-ті роки відбувається зближення з нацистською Німеччиною та фашистською Італією. Це зближення було

обумовлене як ідеологічною спорідненістю режимів, так і спільністю геополітичних інтересів, насамперед протистоянням із СРСР та західними демократіями. У листопаді 1936 року Японія та Німеччина підписали Антикомінтернівський пакт, до якого наступного року приєдналася Італія [1]. Цей пакт став першим кроком до формування майбутнього союзу держав "осі", який відіграв вирішальну роль у розв'язанні Другої світової війни.

Без розгляду певних соціокультурних чинників, не можу назвати аналіз внутрішньополітичної ситуації в Японії напередодні Другої світової війни повним. Деякі з факторів впливали навіть на формування суспільних настроїв та політичного клімату. Серед них одним з найпотужніших інструментів ідеологічного впливу на населення стала система освіти. У 1930-ті роки освітня система Японії зазнала змін. Їх спрямували на посилення націоналістичних та мілітаристських елементів у програмах навчання. Особливу увагу хочу приділити тому, як дітей виховували відданості імператору та готовності до самопожертви заради держави [3]. Також ввели військову підготовку у школах. Навчальні підручники наповнювалися матеріалами, що пропагували ідеї японської винятковості та історичної місії Японії в усій Азії.

Треба зазначити ще один не менш значущий фактор – релігійний. Він також відіграв свою роль у формуванні внутрішньополітичної ситуації. Державний синтоїзм поєднав у собі елементи традиційних вірувань із культом імператора. І завдяки цьому використовувався, як сильний інструмент мобілізації населення і ідеологічному контексті. Обов'язкове відвідування синтоїстських храмів, участь у релігійних церемоніях, вшанування національних святинь – усе це сприяло формуванню колективної ідентичності. Лояльності до імператора та держави зросли [6]. Синтоїстська міфологія активно використовували задля обґрунтування претензій Японії на лідерство в Азії та, зокрема, право на зовнішню експансію.

Чималий вплив на внутрішньополітичну ситуацію в Японії напередодні Другої світової війни мали таємні товариства і ультранаціоналістичні

організації. Серед таких організацій можу виділити "Товариство чорного дракона" (Кокурюкай), "Товариство вишні" (Сакуракай), "Братство крові" (Кецумейдан) та інші. Вони активно пропагували ідеї японського націоналізму, мілітаризму та експансіонізму. Такі угруповання вплинули на формування суспільної думки та політичного дискурсу, особливо серед військових та молоді [1]. Політичні вбивства та терористичні акти часто були справою рук таємних товариств. Зазвичай їх спрямовували проти представників ліберальних та прозахідних кіл.

Процес мілітаризації суспільства відбувався не лише через державну пропаганду та освіту, але й через систему громадських організацій та асоціацій. У 1930-ті роки були створені численні патріотичні об'єднання, які займалися військово-спортивною підготовкою молоді, пропагандою військової служби та культу воїна. Найбільшою серед них була Асоціація молодіжних загонів (Сейнендан), яка об'єднувала юнаків віком від 15 до 25 років. Через ці організації здійснювався ідеологічний вплив на широкі верстви населення та формувалася масова підтримка мілітаристського курсу [3]. Системний характер такої діяльності сприяв утвердженню в суспільній свідомості ідеї неминучості та необхідності війни.

Важливим фактором, що впливав на внутрішньополітичну ситуацію, було становище етнічних меншин у Японській імперії. До складу імперії, крім власне Японських островів, входили Корея (анексована в 1910 році), Тайвань (захоплений у 1895 році), Південний Сахалін (отриманий після російсько-японської війни 1904-1905 років) та підмандатні території в Тихому океані (колишні німецькі колонії, отримані після Першої світової війни). Політика щодо підкорених народів характеризувалася жорсткою асиміляцією та економічною експлуатацією. Особливо складним було становище корейців, які зазнавали дискримінації в усіх сферах життя. Політика колоніальної адміністрації провокувала спротив місцевого населення, що призводило до посилення репресивних заходів з боку японської влади [2]. Наявність значних

колоніальних володінь впливала на формування зовнішньополітичних амбіцій японської еліти та ставала додатковим стимулом для подальшої експансії.

Економічна політика японського уряду в передвоєнний період була спрямована на милітаризацію економіки та підготовку до війни. З 1932 року почалося стрімке зростання військових витрат, які до 1940 року збільшилися в 6 разів і становили близько 50% державного бюджету [1]. Пріоритетного розвитку набули галузі військово-промислового комплексу – металургія, машинобудування, хімічна промисловість, суднобудування. Держава активно стимулювала розвиток цих галузей через систему субсидій, пільгових кредитів та державних замовлень. Водночас виробництво товарів цивільного призначення скорочувалося, що призводило до зниження життєвого рівня населення. Посилювався державний контроль над економікою: вводилися обмеження на приватне підприємництво, регулювання цін та розподіл ресурсів.

Таблиця 1.1

Структура військових витрат Японії (1931-1940 рр.)

Рік	Загальні витрати державного бюджету (млн єн)	Військові витрати (млн єн)	Частка військових витрат у бюджеті (%)
1931	1477	464	31.4
1932	1987	764	38.5
1933	2254	873	38.7
1934	2160	948	43.9
1935	2206	1032	46.8
1936	2282	1119	49.0
1937	2703	1469	54.3
1938	3304	2001	60.6
1939	3748	2273	60.6
1940	4098	2426	59.2

Джерело: складено автором на основі [1, с. 87].

Значні зміни відбувалися в соціальній структурі японського суспільства. Стрімка індустріалізація призвела до збільшення чисельності промислового пролетаріату, який стикався з важкими умовами праці та низькою заробітною платою. Робочий день на багатьох підприємствах тривав 12-14 годин, а умови праці не відповідали мінімальним стандартам безпеки. Незважаючи на

зростання промислового виробництва, реальні доходи робітників залишалися низькими через високу інфляцію та зростання податків [2]. Складним було становище селянства, яке страждало від високої орендної плати, податкового тягаря та падіння цін на сільськогосподарську продукцію. Соціальне невдоволення, яке виникало внаслідок цих проблем, уряд намагався спрямувати в русло підтримки зовнішньої експансії, представляючи її як шлях до вирішення внутрішніх економічних труднощів.

Особливу роль у формуванні внутрішньополітичної ситуації відіграв культ імператора, який став центральним елементом державної ідеології. Імператор Хірохіто (правив з 1926 по 1989 рік) був не лише символічною фігурою, але й мав реальний вплив на прийняття політичних рішень. Відповідно до конституції, він був верховним головнокомандувачем збройних сил і мав право затверджувати або відхиляти закони та рішення уряду. Офіційна пропаганда представляла імператора як живе божество, нащадка сонячної богині Аmaterасу, що сприяло сакралізації його влади [6]. Культ імператора використовувався як інструмент національної консолідації та мобілізації суспільства для досягнення цілей, визначених правлячою елітою.

В інтелектуальному середовищі Японії міжвоєнного періоду відбувалася гостра боротьба між прихильниками західної демократії та прибічниками "японського шляху". У 1920-ті роки значного поширення набули ліберально-демократичні ідеї, які пропагували такі мислителі, як Йосіно Сакудзо та Мінобе Тацукіті. Вони виступали за парламентаризм, розширення громадянських прав і свобод, соціальні реформи. Однак з початку 1930-х років ці ідеї зазнали різкої критики з боку консервативно-націоналістичних кіл [3]. Ліберальні інтелектуали звинувачувалися в "антияпонських" поглядах та підриві традиційних цінностей. Багато з них зазнали переслідувань, були звільнені з університетів або змушені публічно відмовитися від своїх поглядів.

Альтернативою західним ліберальним ідеям стала концепція "японізму" (ніхондзін-рон), яка наголошувала на унікальності японської культури,

суспільного устрою та національного характеру. Ця концепція обґрунтовувала необхідність особливого шляху розвитку Японії, відмінного від західних моделей демократії та індивідуалізму. Ідеологи японізму, такі як Кіта Іккі та Окава Сюмей, поєднували елементи традиційної японської культури з сучасними націоналістичними та імперіалістичними ідеями [4]. Вони пропагували ідею створення нового регіонального порядку в Азії під керівництвом Японії та виступали за радикальну реформу політичної системи в дусі авторитаризму.

Важливим фактором внутрішньополітичної ситуації була діяльність опозиційних рухів, зокрема соціалістичного та комуністичного. Незважаючи на репресії з боку влади, ці рухи продовжували існувати в підпіллі та впливати на політичне життя країни. Японська комуністична партія, заснована в 1922 році, виступала проти мілітаризму та імперіалістичної політики уряду, закликала до соціальної революції [2]. Соціалістичні групи, хоча й були менш радикальними, також піддавали критиці внутрішню та зовнішню політику правлячих кіл. Активність лівих сил викликала жорстку реакцію з боку влади: тисячі комуністів та соціалістів були заарештовані, багато з них загинули в тюрмах або були страчені.

Процес формування внутрішньополітичної ситуації в Японії напередодні Другої світової війни не був однорідним та лінійним. У ньому можна виділити кілька ключових етапів. Перший етап (1926-1931) характеризувався поступовим відходом від демократичних тенденцій "ери Тайсьо" та посиленням консервативних і націоналістичних настроїв у суспільстві та політичній еліті. На цьому етапі ще зберігалися елементи парламентської демократії, хоча вплив політичних партій поступово зменшувався [1]. Другий етап (1931-1936) відзначався різким посиленням впливу військових на політичне життя країни, активізацією терористичної діяльності ультранаціоналістичних організацій та початком зовнішньої експансії (захоплення Маньчжурії в 1931-1932 роках). Третій етап (1937-1941) характеризувався остаточним встановленням

військово-бюрократичної диктатури, тотальною мілітаризацією суспільства та економіки, початком повномасштабної війни проти Китаю (1937) та підготовкою до глобального конфлікту [4].

Інформаційна політика та пропаганда відігравали важливу роль у формуванні суспільних настроїв та підтримки мілітаристського курсу. У 1930-ті роки була створена розгалужена система контролю над засобами масової інформації та культурною сферою. Цензура преси, кінематографа, літератури та інших форм масової культури забезпечувала поширення офіційної ідеології та запобігала появі альтернативних поглядів [3]. Газети, радіо та кінохроніка використовувалися для героїзації японської армії, формування образу зовнішнього ворога та виховання патріотичних почуттів. Особлива увага приділялася антизахідній та антирадянській пропаганді, яка підкреслювала небезпеку, що нібито походила від США, Великої Британії та СРСР.

Внутрішня політика японського уряду напередодні Другої світової війни мала далекосяжні наслідки не лише для Японії, але й для всього Азійсько-Тихоокеанського регіону. Вона призвела до втягнення країни в тривалий та виснажливий конфлікт, який завершився національною катастрофою – поразкою у війні, окупацією країни американськими військами та фундаментальною трансформацією політичної системи. Мілітаризм та експансіонізм, які розглядалися керівництвом країни як шлях до перетворення Японії на світову державу, насправді призвели до втрати нею не лише колоніальних володінь, але й справжнього суверенітету на тривалий період [5]. Це стало трагічним уроком для японського народу та держави, який вплинув на подальший розвиток країни в повоєнний період.

Формування внутрішньополітичної ситуації в Японії напередодні Другої світової війни відбувалося в контексті загальносвітових тенденцій міжвоєнного періоду – кризи ліберальної демократії та піднесення авторитарних і тоталітарних режимів. Подібні процеси відбувалися в цей період у Німеччині, Італії, Іспанії та деяких інших країнах Європи. Проте японський варіант

авторитаризму мав специфічні риси, обумовлені особливостями історичного розвитку, культурних традицій та соціально-економічної структури японського суспільства [4]. На відміну від європейських фашистських режимів, японський милітаризм не був результатом масового популістського руху, а формувався "зверху" під впливом традиційних елітних груп – військових, бюрократії, аристократії та великих промисловців.

Аналіз внутрішньополітичної ситуації в Японії напередодні Другої світової війни дозволяє виділити ключові фактори, які визначили шлях країни до війни. Серед них: економічні проблеми, пов'язані з обмеженістю природних ресурсів та наслідками світової економічної кризи; зростання впливу військових кіл у політичній системі; посилення націоналістичних та імперіалістичних ідей у суспільній свідомості; формування тоталітарної політичної системи з культом імператора та жорстким контролем над суспільством [1]. Ці фактори в сукупності створили умови для формування агресивного зовнішньополітичного курсу, спрямованого на розширення "життєвого простору" та встановлення японського домінування в Азійсько-Тихоокеанському регіоні.

Важливо відзначити роль освітньої системи у формуванні милітаристської свідомості японського суспільства. У 1930-ті роки відбулася суттєва трансформація змісту освіти, спрямована на виховання лояльності до імператора та готовності до самопожертви заради нації. Зміст шкільних підручників з історії, літератури, морального виховання був пристосований до потреб милітаристської пропаганди [3]. У навчальних закладах усіх рівнів вводилася обов'язкова військова підготовка. Особливу роль відігравали публічні церемонії, такі як читання "Імператорського рескрипту про освіту", вшанування державного прапора та виконання державного гімну, які мали глибоке символічне значення та сприяли формуванню колективної ідентичності, заснованої на відданості державі.

Процес становлення тоталітарного режиму в Японії супроводжувався згортанням громадянських свобод та посиленням репресій проти інакодумців. У 1930-ті роки була значно розширена спеціальна політична поліція (токко), яка займалася боротьбою з "небезпечними думками" та спостереженням за потенційно неблагонадійними особами [2]. Під особливим наглядом перебували інтелектуали, студенти, профспілкові активісти, члени релігійних груп, які не підтримували офіційну ідеологію. Тисячі людей були заарештовані за звинуваченнями в порушенні "Закону про охорону громадського порядку" та інших політичних злочинах. Багато з них були засуджені до тривалих термінів ув'язнення, а деякі – до смертної кари.

Відносини між цивільною та військовою владою в передвоєнній Японії були складними та неоднозначними. Хоча формально вища виконавча влада належала кабінету міністрів на чолі з прем'єр-міністром, реальний контроль над прийняттям ключових рішень поступово переходив до військових кіл. Особливістю японської політичної системи була відсутність єдиного центру прийняття рішень, що призводило до конкуренції та конфліктів між різними групами впливу. Так, існували суттєві протиріччя між армією та флотом щодо пріоритетів зовнішньої політики: армія виступала за експансію на континент (Китай та радянський Далекий Схід), тоді як флот був орієнтований на експансію в південному напрямку (Південно-Східна Азія та острови Тихого океану).

Важливим аспектом внутрішньополітичної ситуації був вплив великого бізнесу на формування державної політики. Фінансово-промислові об'єднання (дзайбацу), такі як Міцуї, Міцубісі, Сумітомо, Ясуда, мали значний вплив на економічне та політичне життя країни. З одного боку, вони підтримували експансіоністську політику уряду, оскільки були зацікавлені в доступі до нових ринків та джерел сировини. З іншого боку, представники великого бізнесу іноді виступали проти надто радикальних дій військових, побоюючись дестабілізації міжнародних відносин та негативних економічних наслідків. Це створювало

певні протиріччя в правлячій еліті та впливало на процес прийняття стратегічних рішень.

Одним із ключових факторів, що вплинув на формування внутрішньополітичної ситуації в Японії напередодні Другої світової війни, був інцидент на Мукденській залізниці 18 вересня 1931 року. Цей інцидент, організований офіцерами Квантунської армії без санкції Токіо, призвів до японської інтервенції в Маньчжурію та створення маріонеткової держави Маньчжоу-Го [4]. Ці події мали важливі внутрішньополітичні наслідки: вони продемонстрували зростаючу автономію військових від цивільного контролю, посилили позиції мілітаристських кіл у політичній системі та сприяли подальшій радикалізації зовнішньої політики. Успіх маньчжурської авантюри став потужним стимулом для продовження експансіоністського курсу.

Позиція імператора Хірохіто щодо мілітаризації країни та агресивної зовнішньої політики залишається предметом дискусій серед істориків. З одного боку, як верховний головнокомандувач, імператор формально санкціонував усі військові дії Японії, включаючи напад на Перл-Харбор та вступ у війну проти США та Великої Британії. З іншого боку, реальний вплив Хірохіто на прийняття політичних рішень був обмеженим, і він часто виступав як символічна фігура, яка легітимізувала рішення, прийняті військово-бюрократичною елітою [5]. Проте деякі дослідники вказують на те, що в критичні моменти імператор міг висловлювати свою позицію та впливати на політичний курс країни.

Трансформація японського суспільства в передвоєнний період супроводжувалася змінами в гендерних ролях та родинних відносинах. Традиційна японська сім'я (іє) розглядалася як мікрокосм держави, а патріархальні відносини в родині – як модель відносин між імператором та підданими [6]. Державна пропаганда підкреслювала важливість жіночої ролі як дружин та матерів, які народжують та виховують майбутніх воїнів для імперії. З початком війни з Китаєм у 1937 році жінки активно залучалися до воєнних

зусиль держави через участь у патріотичних організаціях, роботу на промислових підприємствах та сільськогосподарських роботах. Це призвело до певних змін у традиційних гендерних ролях, хоча офіційна ідеологія продовжувала наголошувати на підпорядкованому становищі жінок.

Важливим аспектом внутрішньополітичної ситуації в Японії напередодні Другої світової війни була роль релігії в легітимізації державної влади та формуванні суспільної лояльності. Державний синтоїзм, який поєднував елементи традиційних вірувань із культом імператора та нації, став офіційною ідеологією режиму [3]. Синтоїстські храми перетворилися на центри патріотичного виховання та пропаганди. Водночас інші релігійні течії, такі як буддизм та християнство, піддавалися тиску з боку влади та змушені були адаптуватися до вимог офіційної ідеології. Особливо складним було становище християнських конфесій, які розглядалися як носії "західних" цінностей та потенційна загроза для японської національної ідентичності.

Вступ Японії у Другу світову війну був логічним завершенням тих внутрішньополітичних процесів, які відбувалися в країні протягом 1930-х років. Мілітаризація суспільства та економіки, формування тоталітарного політичного режиму, посилення націоналістичної та імперіалістичної ідеології – усе це створювало передумови для агресивної зовнішньої політики, спрямованої на встановлення японського домінування в Азійсько-Тихоокеанському регіоні [1]. Рішення про напад на Перл-Харбор та вступ у війну проти США та їхніх союзників, прийняте на Імператорській конференції 1 грудня 1941 року, було кульмінацією цих процесів і водночас фатальною помилкою, яка призвела до національної катастрофи.

Таким чином, внутрішньополітична ситуація в Японії напередодні Другої світової війни характеризувалася глибинними трансформаціями в усіх сферах суспільного життя, спрямованими на підготовку країни до глобального конфлікту. Ці трансформації включали мілітаризацію економіки, встановлення тоталітарного політичного режиму, формування націоналістичної та

імперіалістичної ідеології, жорсткий контроль над суспільством та придушення будь-яких форм опозиції [4]. Ці процеси відбувалися в контексті загальносвітових тенденцій міжвоєнного періоду – кризи ліберальної демократії та піднесення авторитарних і тоталітарних режимів – але мали специфічні риси, обумовлені особливостями історичного розвитку та культурних традицій Японії.

1.2 Зовнішня політика Японії та міжнародні відносини в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні

Початок XX століття ознаменувався для Японії стрімким зростанням її геополітичних амбіцій та посиленням впливу в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. Після перемоги у російсько-японській війні 1904-1905 рр. країна остаточно закріпила за собою статус регіонального лідера, що суттєво змінило баланс сил і характер міжнародних відносин у регіоні. Імперіалістичні прагнення японської еліти сформували нову парадигму зовнішньополітичної стратегії держави, яка характеризувалася прагненням до формування «Великої східноазійської сфери співпроцвітання» під егідою Японії. У цьому контексті важливо проаналізувати основні чинники та напрями зовнішньої політики Японії, які в подальшому призвели до її вступу у Другу світову війну [7].

Історіографія питання зовнішньої політики Японії та міжнародних відносин в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні досить різноманітна та включає роботи як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Серед українських учених значний внесок у дослідження даної проблематики зробили А. І. Курас та О. Є. Пилипенко, які аналізують фундаментальні аспекти японської зовнішньої політики на початку XX століття. В. Шматченко розглядає особливості становлення японської зовнішньополітичної доктрини у післямейдзійський період. О. М. Кузь, А. В. Горбачов та Д. С. Коротков досліджують широкий спектр міжнародних відносин в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні,

приділяючи увагу ролі Японії у формуванні регіональної архітектури безпеки [8].

Комплексний аналіз зовнішньої політики Японії початку XX століття неможливий без урахування її військово-стратегічних успіхів у попередній період. Перемога над Китаєм у війні 1894-1895 рр. та подальше підписання Сімоносекського мирного договору дозволили Японії отримати значні територіальні надбання, включаючи острів Тайвань, Пескадорські острови та Ляодунський півострів. Однак, під тиском Росії, Німеччини та Франції, Японія була змушена відмовитися від Ляодунського півострова, що викликало сильне невдоволення в японському суспільстві та серед політичної еліти. Цей факт став одним із каталізаторів формування більш агресивної зовнішньополітичної стратегії, спрямованої на посилення впливу Японії в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні та протидію колоніальним амбіціям європейських держав [7].

Російсько-японська війна 1904-1905 рр. стала ключовим моментом у становленні Японії як регіональної потуги. Перемога у цій війні дозволила Японії отримати значні стратегічні переваги: Південний Сахалін, контроль над Ляодунським півостровом, а також визнання японських інтересів у Кореї. Ці територіальні здобутки значно посилили позиції Японії в регіоні та стали важливим кроком на шляху до реалізації амбітних планів щодо створення «Азії для азіатів» під японським керівництвом. Саме тоді було закладено фундамент для формування особливої японської геополітичної доктрини, яка згодом отримала назву «Великої східноазійської сфери співпроцвітання» [8].

Важливим аспектом зовнішньої політики Японії на початку XX століття стало посилення її впливу на Кореїському півострові. Після встановлення протекторату над Кореєю у 1905 р. Японія послідовно проводила політику інкорпорації країни до складу своєї імперії, що завершилося повною анексією Кореї у 1910 р. Цей акт відображав нову фазу в реалізації японської континентальної стратегії, спрямованої на створення «буферної зони» проти

потенційних загроз з боку Росії та Китаю. Корея стала не лише важливим джерелом ресурсів для японської економіки, але й стратегічним плацдармом для подальшої експансії на материк [9].

Формування японської зовнішньополітичної стратегії у першій чверті XX століття відбувалося під впливом кількох ключових чинників. По-перше, це економічні інтереси, пов'язані з потребою доступу до сировинних ресурсів та ринків збуту для японської промисловості, що стрімко розвивалася. По-друге, це геополітичні міркування, зумовлені прагненням забезпечити безпеку Японії шляхом створення системи залежних територій і сфер впливу. По-третє, це ідеологічні фактори, пов'язані з формуванням концепції «особливої місії» Японії в Азії, яка передбачала звільнення азійських народів від західного колоніалізму та об'єднання їх під японським керівництвом [7].

У таблиці 1.2 наведено ключові напрями зовнішньої політики Японії на початку XX століття та їх вплив на міжнародні відносини в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні.

Таблиця 1.2

Напрями зовнішньої політики Японії на початку XX століття та їх вплив на міжнародні відносини в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні

Напрямок зовнішньої політики	Основні події та досягнення	Вплив на міжнародні відносини
Експансія в Китаї	Японсько-китайська війна (1894-1895 рр.), участь у придушенні Боксерського повстання (1900 р.), «21 вимога» до Китаю (1915 р.)	Посилення японського впливу в Китаї, загострення відносин з великими державами
Експансія на Корейському півострові	Встановлення протекторату (1905 р.), анексія Кореї (1910 р.)	Зміцнення стратегічних позицій Японії в Північно-Східній Азії
Відносини з Росією	Російсько-японська війна (1904-1905 рр.), Портсмутський мирний договір (1905 р.), російсько-японські конвенції (1907, 1910, 1912 рр.)	Розподіл сфер впливу в Маньчжурії та Монголії, нормалізація відносин з Росією
Відносини з великими державами	Англо-японський союз (1902 р.), приєднання до Антанти (1914 р.), участь у Паризькій мирній конференції (1919 р.)	Визнання Японії як великої держави, зміцнення міжнародних позицій
Експансія на Тихому океані	Отримання підмандатних територій (колишні німецькі колонії у Тихому океані) після Першої світової війни	Розширення японського впливу в південній частині Тихого океану

Одним факторів що визначала зовнішню політику Японії на початку XX століття, була її участь у системі міжнародних договорів та союзів. Укладення англо-японського союзу в 1902 р. стало важливим дипломатичним досягненням, яке дозволило Японії вийти з дипломатичної ізоляції та отримати підтримку однієї з провідних держав світу. Цей союз не лише забезпечив Японії сприятливі умови для ведення війни проти Росії, але й сприяв зміцненню її міжнародного статусу. Таким чином, японська дипломатія продемонструвала здатність ефективно використовувати суперечності між великими державами для реалізації власних стратегічних інтересів [12].

Перша світова війна стала ще одним важливим етапом у реалізації японської зовнішньополітичної стратегії. Виступивши на боці Антанти, Японія змогла значно розширити свої територіальні володіння та сфери впливу.

Зокрема, вона захопила німецькі колонії у Тихому океані (Маршаллові, Каролінські та Маріанські острови), а також отримала контроль над німецькими концесіями в провінції Шаньдун на території Китаю. Окрім того, скориставшись зайнятістю європейських держав у війні, Японія посилила свій економічний та політичний вплив у Китаї, висунувши у 1915 р. т.зв. «21 вимогу», які фактично передбачали встановлення японського протекторату над Китаєм [11].

Версальсько-Вашингтонська система міжнародних відносин, яка сформувалася після Першої світової війни, поставила Японію у складне становище. З одного боку, вона була визнана однією з великих держав, отримала постійне місце в Раді Ліги Націй та змогла закріпити свої територіальні надбання. З іншого боку, Вашингтонська конференція 1921-1922 рр. обмежила військово-морські озброєння Японії, що фактично припинило її конкуренцію з США та Великою Британією за домінування в Тихому океані. Крім того, Договір дев'яти держав, підписаний на цій конференції, гарантував територіальну цілісність Китаю та принцип «відкритих дверей», що суперечило експансіоністським планам Японії [9].

Світова економічна криза 1929-1933 рр. стала каталізатором радикальних змін у зовнішній політиці Японії. Економічний колапс спричинив загострення соціальних проблем та посилення націоналістичних настроїв у японському суспільстві. У цих умовах військові кола, які вже мали значний вплив на прийняття політичних рішень, почали активно просувати ідею необхідності створення «Великої східноазійської сфери співпроцвітання» як єдиного способу забезпечення економічної безпеки Японії. Це призвело до формування нової зовнішньополітичної концепції, яка передбачала відмову від міжнародного співробітництва та перехід до політики односторонніх дій [10].

Маньчжурська криза 1931-1932 рр. стала поворотним моментом у зовнішній політиці Японії. Окупація Маньчжурії японськими військами та створення маріонеткової держави Маньчжоу-Го означали фактичний розрив

Японії з Версальсько-Вашингтонською системою міжнародних відносин. Незважаючи на засудження цих дій з боку Ліги Націй, Японія не відмовилася від своїх планів, а навпаки, посилила агресивну зовнішню політику в регіоні. У 1933 р. Японія вийшла з Ліги Націй, що стало символічним кроком, який означав її відмову від участі в системі колективної безпеки та перехід до самостійної зовнішньополітичної лінії [8].

Важливим аспектом зовнішньої політики Японії у 1930-х роках стало поглиблення співпраці з нацистською Німеччиною та фашистською Італією. Підписання Антикомінтернівського пакту у 1936 р. та приєднання до Осі у 1940 р. відображали прагнення Японії до формування нової системи міжнародних відносин, заснованої на принципах «нового порядку». Союз з Німеччиною та Італією дозволив Японії не лише знайти партнерів для реалізації своїх експансіоністських планів, але й отримати додаткові важелі впливу на міжнародній арені [10].

Початок японсько-китайської війни у 1937 р. ознаменував новий етап у зовнішньополітичній стратегії Японії. Незважаючи на запеклий опір китайських військ, Японія змогла встановити контроль над значною частиною східного Китаю та розпочала формування т.зв. «Великої східноазійської сфери співпроцвітання». Ця концепція передбачала створення системи економічного та політичного домінування Японії в Азії, що мало забезпечити їй доступ до необхідних ресурсів та ринків збуту [7].

Загострення відносин з США та Великою Британією у 1940-1941 рр. стало логічним наслідком агресивної зовнішньої політики Японії. Введення економічних санкцій проти Японії, зокрема ембарго на постачання нафти, створило серйозні загрози для її економічної безпеки та змусило японське керівництво шукати нові джерела ресурсів. У цих умовах експансія на південь, спрямована на захоплення ресурсів Південно-Східної Азії, стала привабливою альтернативою для японської військової та політичної еліти [11].

Ідеологічне обґрунтування зовнішньої політики Японії у 1930-х роках базувалося на концепції «особливої місії» Японії в Азії. Ця ідея передбачала звільнення азійських народів від західного колоніалізму та об'єднання їх під японським керівництвом для створення нового порядку в Азії. Японська пропаганда активно використовувала гасла «Азія для азіатів» та «Велика східноазійська сфера співпроцвітання» для виправдання своєї експансіоністської політики. Варто зазначити, що ці ідеї знаходили певний відгук серед населення колоніальних та напівколоніальних країн Азії, особливо на початковому етапі японської експансії [12].

Дослідження регіональної політики Японії в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні дозволяє виділити кілька ключових напрямів її реалізації. По-перше, це формування системи залежних територій і сфер впливу, що включала Корею, Тайвань, Маньчжурію та підмандатні території у Тихому океані. По-друге, це економічна експансія, спрямована на забезпечення доступу до сировинних ресурсів та ринків збуту для японської промисловості. По-третє, це військово-стратегічне забезпечення японської експансії, що передбачало створення системи військових баз та укріплень в регіоні [9].

Аналіз міжнародних відносин в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні напередодні Другої світової війни засвідчує формування складної системи протиріч та конфліктів. Основними акторами в регіоні були Японія, США, Велика Британія, СРСР та Китай, кожен з яких мав власні інтереси та стратегічні цілі. Японія, прагнучи до регіонального домінування, неминуче вступала у конфлікт з інтересами інших великих держав, особливо США та Великої Британії, які мали значні колоніальні володіння та економічні інтереси в Азії та Тихому океані [11].

Важливим аспектом зовнішньої політики Японії була її стратегія щодо Радянського Союзу. Після поразки на озері Хасан у 1938 р. та річці Халхін-Гол у 1939 р. Японія переглянула свою північну стратегію. Підписання радянсько-японського пакту про нейтралітет у квітні 1941 р. дозволило Японії зосередити

свої зусилля на південному напрямку експансії. Цей пакт відображав прагматичний підхід японської дипломатії, яка прагнула уникнути війни на два фронти та забезпечити свої північні кордони [10].

Економічні аспекти зовнішньої політики Японії відігравали ключову роль у формуванні її стратегії в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. Залежність Японії від імпорту стратегічних ресурсів, особливо нафти, робила її вразливою до економічних санкцій з боку США та Великої Британії. Введення американського нафтового ембарго у липні 1941 р. створило серйозні загрози для економічної безпеки Японії та змусило японське керівництво шукати альтернативні джерела постачання. У цих умовах експансія на південь, спрямована на захоплення ресурсів Південно-Східної Азії, стала практично єдиним варіантом збереження економічної життєздатності країни [11].

Дослідження японської зовнішньої політики в контексті міжнародних відносин в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні дозволяє виділити кілька ключових моментів, які вплинули на прийняття рішення про вступ у Другу світову війну. По-перше, це формування агресивної зовнішньополітичної стратегії, спрямованої на досягнення регіонального домінування. По-друге, це економічні фактори, пов'язані з потребою забезпечення доступу до стратегічних ресурсів. По-третє, це ідеологічні чинники, зокрема концепція «особливої місії» Японії в Азії [7].

У таблиці 1.3 наведено порівняльний аналіз позицій основних акторів в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні напередодні Другої світової війни.

Таблиця 1.3

Порівняльний аналіз позицій основних акторів в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні напередодні Другої світової війни

Актор	Стратегічні інтереси	Позиція щодо Японії	Інструменти впливу
Японія	Регіональне домінування, доступ до ресурсів, формування «Великої східноазійської сфери співпроцвітання»	-	Військова експансія, економічний тиск, дипломатія

США	Збереження принципу «відкритих дверей», захист своїх економічних інтересів, протидія експансії Японії	Стимування, економічні санкції	Економічні санкції, дипломатичний тиск, військова присутність
Велика Британія	Збереження колоніальних володінь, захист торговельних шляхів	Стимування, обмежене співробітництво	Військова присутність, дипломатія, економічні зв'язки
СРСР	Забезпечення безпеки східних кордонів, протидія японській експансії в Монголії та Китаї	Стимування, нейтралітет	Військова сила, дипломатія, підтримка китайського опору
Китай	Збереження територіальної цілісності, протидія японській агресії	Збройний опір	Партизанська війна, дипломатія, пошук міжнародної підтримки

Аналіз зовнішньої політики Японії та міжнародних відносин в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні дозволяє зробити висновок про поступове формування передумов для вступу Японії у Другу світову війну. Агресивна зовнішньополітична стратегія, спрямована на досягнення регіонального домінування, неминуче призводила до конфлікту з інтересами інших великих держав, особливо США та Великої Британії. Економічні фактори, зокрема потреба в доступі до стратегічних ресурсів, штовхали Японію до експансії на південь, що неминуче призводило до загострення відносин з західними державами [9].

Напад на Перл-Харбор 7 грудня 1941 р. став точкою неповернення у зовнішній політиці Японії. Це рішення було результатом складного комплексу факторів, включаючи економічні труднощі, геополітичні амбіції та ідеологічні переконання японської еліти. Однак, з військово-стратегічної точки зору, це рішення було надзвичайно ризикованим, оскільки втягувало Японію у війну з супротивником, який мав значно більший економічний та військовий потенціал [12].

Підсумовуючи, можна стверджувати, що зовнішня політика Японії в першій половині XX століття пройшла складну еволюцію від обмеженої регіональної стратегії до амбітної програми досягнення регіонального домінування. Ця еволюція відбувалася під впливом комплексу факторів,

включаючи економічні потреби, геополітичні амбіції та ідеологічні переконання. Міжнародні відносини в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні напередодні Другої світової війни характеризувалися зростаючою напруженістю та формуванням системи протиріч, які в кінцевому підсумку призвели до вступу Японії у війну [7].

Аналіз зовнішньої політики Японії та міжнародних відносин в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні дозволяє глибше зрозуміти передумови вступу Японії у Другу світову війну та оцінити вплив цих подій на подальший розвиток міжнародних відносин у регіоні. Ця проблематика залишається актуальною для сучасних досліджень, оскільки дозволяє краще зрозуміти генезу сучасної системи міжнародних відносин в Азії та оцінити вплив історичних факторів на сучасну геополітичну ситуацію в регіоні [12].

Роль США у формуванні системи міжнародних відносин в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні напередодні Другої світової війни була надзвичайно важливою. Політика США у регіоні ґрунтувалася на принципі «відкритих дверей», який передбачав рівні можливості для торгівлі та інвестицій для всіх держав. Цей принцип суперечив експансіоністським планам Японії, що призвело до загострення американсько-японських відносин. Економічні санкції, введені США проти Японії у 1940-1941 рр., стали одним із каталізаторів японського рішення про вступ у війну [13].

Глобальні геополітичні зміни, що відбувалися в першій половині ХХ століття, мали значний вплив на формування зовнішньої політики Японії. Зростання націоналізму та мілітаризму в Європі, зокрема в Німеччині та Італії, створило сприятливий міжнародний контекст для реалізації експансіоністських планів Японії. Формування системи держав Осі стало важливим фактором, який вплинув на прийняття рішення про вступ у війну, оскільки Японія розраховувала на підтримку своїх європейських союзників [10].

Досвід Першої світової війни мав важливий вплив на формування зовнішньополітичної стратегії Японії. Участь у війні на боці Антанти дозволила

Японії значно розширити свої територіальні володіння та сфери впливу. Цей досвід сформував переконання у японській еліті про ефективність військової сили як інструменту досягнення зовнішньополітичних цілей. Більше того, відносна слабкість західних держав у міжвоєнний період створювала ілюзію можливості досягнення Японією регіонального домінування шляхом військової експансії [13].

Підсумовуючи, можна стверджувати, що зовнішня політика Японії та міжнародні відносини в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні напередодні Другої світової війни характеризувалися складною системою протиріч та конфліктів. Агресивна зовнішньополітична стратегія Японії, спрямована на досягнення регіонального домінування, неминуче призводила до конфлікту з інтересами інших великих держав, особливо США та Великої Британії. Економічні фактори, зокрема потреба в доступі до стратегічних ресурсів, штовхали Японію до експансії на південь, що неминуче призводило до загострення відносин з західними державами. Ідеологічні чинники, зокрема концепція «особливої місії» Японії в Азії, створювали моральне виправдання для експансіоністської політики. Таким чином, вступ Японії у Другу світову війну був результатом складного комплексу факторів, які визначали її зовнішню політику в першій половині XX століття [7].

РОЗДІЛ 2. ЯПОНІЯ У ВІЙСЬКОВИХ ДІЯХ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

2.1 Військова стратегія Японії та основні фронти бойових дій

Військова стратегія Японської імперії у Другій світовій війні формувалася під впливом низки факторів, серед яких геополітичне положення країни, обмеженість природних ресурсів та ідеологія пан-азійського імперіалізму. Аналіз стратегічних планів, їх реалізації та наслідків дозволяє глибше зрозуміти причини тих чи інших військових рішень японського командування.

Стратегічна концепція Японії базувалася на ідеї створення "Великої східноазійської сфери взаємного процвітання" (大東亜共栄圏, Дай-тоа кьоейкен), яка передбачала встановлення регіонального домінування в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Ця ідея зародилася ще в 1930-х роках, коли Японія почала розширювати свій вплив у Азії, зокрема після окупації Маньчжурії в 1931 році та початку повномасштабної війни з Китаєм у 1937 році [17]. Таким чином, стратегія Японії не обмежувалася лише військовими цілями, а включала в себе також економічні та ідеологічні компоненти.

У контексті стратегічного планування особливе значення мав доступ до природних ресурсів. Японія, як острівна держава з обмеженими природними ресурсами, значною мірою залежала від імпорту сировини, особливо нафти, заліза, каучуку та інших матеріалів, необхідних для ведення сучасної війни. Саме тому контроль над ресурсами Південно-Східної Азії став одним із ключових елементів японської стратегії [18]. Ембарго на постачання нафти та інших стратегічних матеріалів, запроваджене США та їхніми союзниками в

1941 році, лише підштовхнуло Японію до реалізації планів розширення на південь.

Військова стратегія Японії передбачала блискавичний розгром потенційних противників та швидке захоплення стратегічно важливих територій. Ця концепція базувалася на доктрині "одного удару" (一撃論, Ічігекірон), згідно з якою Японія мала завдати противнику рішучого удару, після якого той вже не зможе відновити свої сили [15]. Основним архітектором цієї стратегії був адмірал Ісороку Ямамото, який, незважаючи на свій скептицизм щодо можливості перемоги Японії у тривалій війні зі США, розробив план раптового нападу на американський флот у Перл-Харборі.

План військової кампанії Японії на початковому етапі війни включав кілька основних напрямків: напад на Перл-Харбор з метою нейтралізації Тихоокеанського флоту США, одночасний наступ на Філіппіни для знищення американських сил у регіоні, захоплення Британської Малайї та Сінгапуру для отримання контролю над стратегічно важливими морськими шляхами, а також окупація Голландської Ост-Індії (сучасної Індонезії) для забезпечення доступу до нафтових родовищ [16]. Ці операції мали бути проведені в максимально стислі терміни, щоб не дати противнику можливості організувати ефективний опір.

Важливою складовою японської стратегії було також створення оборонного периметру в Тихому океані. Цей периметр мав включати ланцюг островів та військово-морських баз, які б забезпечували захист Японії від можливих атак противника [20]. Згідно з цією концепцією, Японія мала створити неприступну оборонну лінію, яка б дозволила їй контролювати захоплені території та ресурси, необхідні для ведення війни.

Стратегія "Великої східноазійської сфери взаємного процвітання" передбачала не лише військове завоювання нових територій, але й встановлення на них нового порядку під японським керівництвом. Цей порядок базувався на ідеї звільнення азійських народів від західного колоніалізму та

створення нової системи взаємовідносин між країнами регіону [26]. Втім, на практиці ця ідея часто перетворювалася на встановлення жорсткого окупаційного режиму, який мало чим відрізнявся від колоніальної експлуатації.

Військова стратегія Японії також включала психологічний аспект. Японське командування розраховувало на те, що рішучі перемоги на початковому етапі війни деморалізують противника та змусять його піти на мирні переговори на вигідних для Японії умовах [27]. Ця тактика частково спрацювала у випадку з Британією, яка була змушена капітулювати в Сінгапурі, але не досягла успіху щодо США, які, навпаки, мобілізували свої ресурси для довготривалої війни.

У контексті військової стратегії Японії важливу роль відігравали також культурні та ідеологічні фактори. Японський мілітаризм, що ґрунтувався на концепції "бусідо" (шляхи воїна), передбачав повну самопожертву заради імперії та імператора [19]. Ця ідеологія впливала на стратегічні рішення японського командування, яке часто віддавало перевагу наступальним операціям, навіть якщо вони були ризикованими з точки зору військової логіки.

Аналізуючи військову стратегію Японії, слід зазначити, що вона мала суттєві недоліки. По-перше, Японія недооцінила економічний та військовий потенціал США, які змогли швидко відновити свої сили після нападу на Перл-Харбор. По-друге, японське командування не мало чіткого плану дій на випадок, якщо початкові операції не призведуть до капітуляції противника. По-третє, стратегія Японії не враховувала можливості довготривалої війни на виснаження, яка вимагала б значних ресурсів та промислового потенціалу [24].

Основні fronti бойових дій Японії у Другій світовій війні можна умовно розділити на кілька регіонів: Тихоокеанський фронт, Південно-Східноазійський фронт, Китайський фронт та Бірманський фронт. Кожен з цих фронтів мав свої особливості та стратегічне значення для японського командування.

На Тихоокеанському фронті основні бойові дії розгорнулися після нападу на Перл-Харбор 7 грудня 1941 року. Ця операція, хоча і не досягла повної

стратегічної мети знищення американського флоту, стала символом японської військової могутності та продемонструвала високий рівень підготовки японських збройних сил [28]. Після Перл-Харбора японські війська розпочали серію наступальних операцій, спрямованих на захоплення ключових позицій у Тихому океані, включаючи Філіппіни, Гуам, Вейк, Гілберта, Соломонові острови та інші.

Битва за Мідвей, що відбулася 4-7 червня 1942 року, стала поворотним пунктом на Тихоокеанському фронті. Японський флот зазнав значних втрат, втративши чотири авіаносці та багато досвідчених пілотів, що суттєво підірвало наступальний потенціал японських військово-морських сил [25]. Після Мідвею стратегічна ініціатива поступово перейшла до американців, які розпочали серію наступальних операцій, спрямованих на поступове просування до Японії.

Рис. 2.1 - Битва за Мідвей

Наступною важливою битвою на Тихоокеанському фронті стала кампанія на Гуадалканалі (серпень 1942 - лютий 1943), яка завершилася поразкою японських сил [21]. Ця кампанія продемонструвала недоліки японської стратегії,

зокрема, неготовність до тривалих оборонних боїв та проблеми з логістикою. В подальшому американські сили продовжили наступ на Тихоокеанському фронті, здійснюючи стратегію "стрибків по островах", яка передбачала обхід сильно укріплених японських позицій та захоплення стратегічно важливих островів, які могли служити базами для подальшого наступу.

Південно-Східноазійський фронт включав операції в Малайї, Сінгапурі, Голландській Ост-Індії та на Філіппінах. Захоплення Сінгапуру в лютому 1942 року стало однією з найбільших перемог Японії у війні, оскільки британська фортеця, яка вважалася неприступною, капітулювала після короткої облоги [22]. Ця перемога дала Японії контроль над Малаккською протокою, важливим морським шляхом, що з'єднує Індійський океан з Південно-Китайським морем.

Китайський фронт, хоча і не був основним з точки зору стратегічних пріоритетів Японії у 1941-1945 роках, залишався важливим театром бойових дій. Японські війська контролювали значну частину східного Китаю, включаючи основні промислові центри та порти, але не змогли повністю розгромити китайські сили, які продовжували опір у внутрішніх районах країни [23]. Війна в Китаї стала для Японії своєрідним "болотом", яке поглинало значні ресурси та не давало можливості досягти вирішальної перемоги.

Таблиця 2.1

Основні військові операції Японії у Другій світовій війні (1941-1945 рр.)

Назва операції	Дата	Результат
Напад на Перл-Харбор	7 грудня 1941 р.	Часткове знищення американського флоту
Захоплення Філіппін	Грудень 1941 - травень 1942 р.	Капітуляція американських сил
Захоплення Сінгапуру	8-15 лютого 1942 р.	Капітуляція британських сил
Битва за Мідвей	4-7 червня 1942 р.	Поразка японського флоту, втрата стратегічної ініціативи
Кампанія на Гуадалканалі	Серпень 1942 - лютий 1943 р.	Поразка японських сил
Битва за Лейте	Жовтень - грудень 1944 р.	Поразка японського флоту

Битва за Іводзіму	Лютий - березень 1945 р.	Захоплення острова американцями
Битва за Окінаву	Квітень - червень 1945 р.	Захоплення острова американцями, значні втрати обох сторін

Бірманський фронт мав особливе значення для Японії з точки зору стратегії "Великої східноазійської сфери взаємного процвітання". Захоплення Бірми дозволило Японії відрізати сухопутний шлях постачання до Китаю (Бірманський шлях), що значно ускладнило становище китайських сил. Крім того, контроль над Бірмою давав Японії можливість загрожувати Британській Індії, що мало важливе політичне значення в контексті антиколоніальної риторики японської пропаганди [24].

Варто відзначити, що на всіх фронтах японські збройні сили демонстрували високий рівень бойової підготовки та здатність до проведення складних операцій. Однак, з часом все більше проявлялися недоліки японської стратегії, зокрема, неготовність до тривалої війни на виснаження та проблеми з постачанням військ на віддалених островах.

У 1944-1945 роках бойові дії все більше наближалися до Японії. Американські сили захопили Маріанські острови, що дало їм можливість розпочати стратегічні бомбардування японських міст. Битва за Іводзіму (лютий-березень 1945 року) та битва за Окінаву (квітень-червень 1945 року) стали останніми великими битвами на Тихоокеанському фронті [20]. Захоплення цих островів дало американцям плацдарм для планування вторгнення безпосередньо на японські острови.

Рис.2.2 - Карта бойових дій битви за Іводзіму

Особливо жорстокою була битва за Окінаву, яка тривала з 1 квітня по 22 червня 1945 року. Під час цієї битви японські війська застосували тактику масованих камікадзе-атак, намагаючись нанести максимальні втрати американському флоту.

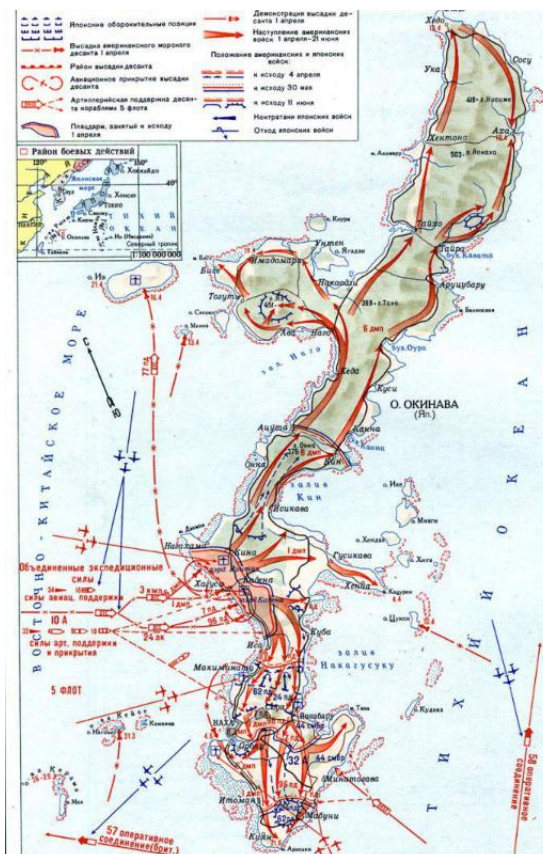

Рис.2.3 - Висадка морського десанту і заняття острова окинава американськими військами

За час битви було здійснено близько 1,5 тисячі вильотів пілотів-камікадзе, які потопили 36 кораблів та пошкодили ще 368 [28]. Загальні втрати американських військ склали близько 12 тисяч убитими та 36 тисяч пораненими, в той час як японські втрати оцінюються в 110 тисяч загиблих військових та 40-150 тисяч цивільних осіб.

Рис. 2.4 - Битва за Окінаву

Окрім бойових дій на суші, важливою складовою стратегії Японії були також морські операції. Японський імператорський флот, який на початку війни вважався одним з найсильніших у світі, провів низку важливих операцій, спрямованих на знищення військово-морських сил противника та захист морських комунікацій. Найважливішими морськими битвами були битва в Кораловому морі (травень 1942 року), битва за Мідвей (червень 1942 року), битва за Гуадалканал (листопад 1942 року) та битва у Філіппінському морі (червень 1944 року) [16].

Особливо важливою була битва за Лейте (жовтень 1944 року), яка стала найбільшою морською битвою Другої світової війни. Під час цієї битви японський флот зазнав катастрофічних втрат, які остаточно підірвали його бойовий потенціал [27]. Після Лейте японський флот вже не міг проводити великомасштабні наступальні операції, і його діяльність обмежувалася переважно оборонними завданнями.

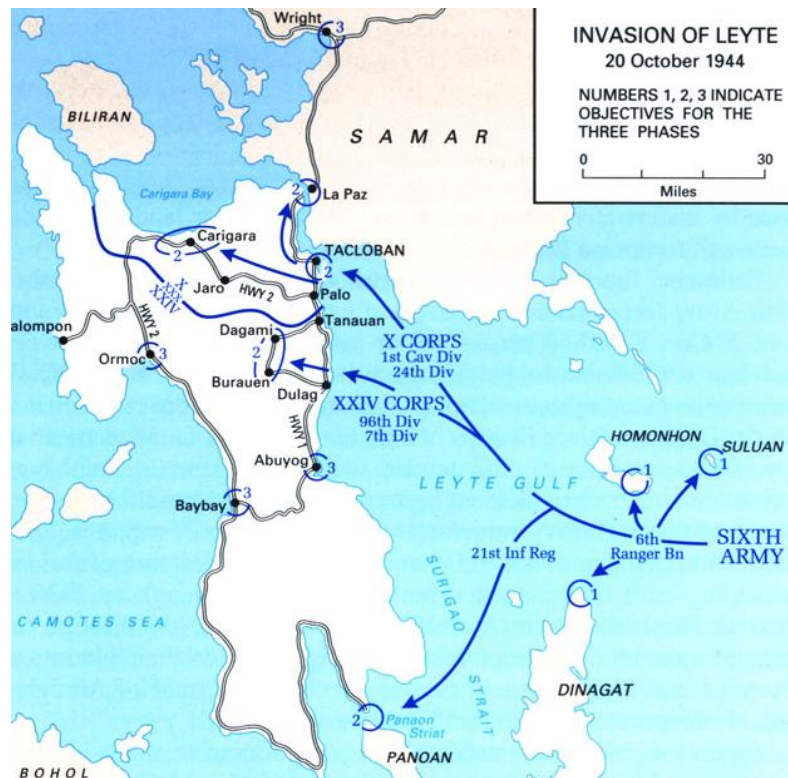

Рис. 2.5 - Карта вторгнення на Лейте 20 жовтня 1944 року

Важливим аспектом стратегії Японії на завершальному етапі війни стало використання спеціальних тактик, зокрема, атак камікадзе. Ці атаки, які передбачали самопожертву пілотів, були розроблені як відповідь на зростаючу перевагу союзників у повітрі. Перші організовані атаки камікадзе були проведені під час битви в затоці Лейте, а потім ця тактика широко застосовувалася під час битви за Окінаву [23].

Поряд з атаками камікадзе, японське командування розробило й інші спеціальні тактики, такі як використання людських торпед (кайтен), керованих бомб (ока) та швидкісних катерів, начинених вибухівкою (шінйо). Ці тактики відображали відчайдушне становище Японії на завершальному етапі війни, коли традиційні методи ведення бойових дій вже не давали результатів [19].

Стратегія Японії на завершальному етапі війни була спрямована на затягування бойових дій з метою досягнення більш вигідних умов капітуляції. Японське командування розраховувало на те, що значні втрати союзників під час вторгнення на Японські острови змусять їх піти на переговори [22]. Однак,

атомні бомбардування Хіросіми та Нагасакі, а також вступ СРСР у війну проти Японії змусили японське керівництво визнати поразку і капітулювати.

2.2 Окупаційна політика Японії на захоплених територіях

Окупаційна політика Японської імперії на захоплених територіях під час Другої світової війни становить складний історичний феномен, що вимагає всебічного наукового аналізу. Досвід японської окупації в Азійсько-Тихоокеанському регіоні демонструє унікальну модель колоніального управління, що поєднувала елементи ідеологічного впливу, економічної експлуатації та культурної асиміляції. Імперські амбіції Японії, сформульовані в доктрині "Великої східноазійської сфери спільного процвітання", визначали стратегічні цілі окупаційного режиму на підкорених територіях [32].

Історіографічний аналіз проблематики японської окупаційної політики свідчить про значний інтерес дослідників до різних аспектів цього питання. Фундаментальні дослідження Е. Фельдта висвітлюють специфіку японської експансії в Тихоокеанському регіоні, зокрема на Філіппінах, у Малайї та Індонезії, де окупаційна адміністрація встановлювала власні системи управління, спрямовані на інтеграцію захоплених територій в японську економічну систему [32]. Вітчизняні науковці, зокрема В. Карпов, зосереджуються на аналізі заключного етапу війни та наслідків японської окупації для країн Східної та Південно-Східної Азії [30]. Дослідження С. Цололо розкривають інституційні аспекти японської імперської влади та її трансформацію під впливом мілітаристської ідеології [33].

Японська окупаційна політика ґрунтувалася на чітко структурованій ієрархічній системі управління захопленими територіями. Вища адміністративна влада належала воєнним губернаторам, які підпорядковувалися безпосередньо Генеральному штабу та Міністерству колоній у Токіо. Важливою особливістю японської окупаційної моделі була імплементація

принципу "непрямого управління", що передбачав збереження місцевих адміністративних структур під жорстким контролем японських військових адміністраторів. Така система дозволяла оптимізувати витрати на утримання окупаційного апарату та забезпечувала відносну стабільність у регіонах із сильними традиціями місцевого самоврядування.

Ідеологічне обґрунтування окупаційної політики Японії базувалося на концепції "паназіатизму" та гаслі "Азія для азіатів", що декларативно передбачало звільнення азійських народів від західного колоніалізму. Проте реальна практика окупаційного режиму суперечила цим пропагандистським заявам. Японська колоніальна адміністрація впроваджувала жорстку політику культурної японізації місцевого населення, зокрема через систему освіти та пропаганди. У школах на окупованих територіях запроваджувалося обов'язкове вивчення японської мови, а навчальні програми підлягали суворій цензурі та ідеологізації відповідно до імперських стандартів. Релігійні практики, що не відповідали офіційній ідеології синтоїзму, зазнавали обмежень та переслідувань.

Економічна політика Японії на окупованих територіях характеризувалася системною експлуатацією місцевих ресурсів та інтеграцією колоніальних економік у японську імперську систему. Створення виробничих комплексів на захоплених територіях підпорядковувалося потребам японської військової промисловості. Особливо важливими для японської економіки були стратегічні ресурси – нафта, каучук, олово та інші корисні копалини. Наприклад, у Малайї японська окупаційна влада встановила жорсткий контроль над видобутком олова та каучуку, а в Індонезії – над нафтовими родовищами. Система розподілу промислової продукції була централізованою, а експорт сировини спрямовувався переважно до метрополії.

Інфраструктурні проєкти на окупованих територіях також підпорядковувалися стратегічним військовим цілям. Японська адміністрація приділяла значну увагу розвитку транспортної мережі, особливо залізниць та портових споруд, що мали забезпечувати безперебійне постачання сировини та

військових вантажів. Показовим прикладом такої політики стало будівництво "Залізниці смерті" між Таїландом та Бірмою, під час якого загинули десятки тисяч військовополонених та примусових робітників із місцевого населення. Жорстокі умови праці, недостатнє харчування та відсутність медичної допомоги перетворили цей інфраструктурний проєкт на один із найтрагічніших епізодів японської окупації.

Аграрна політика японського окупаційного режиму була спрямована на максимальне вилучення сільськогосподарської продукції для забезпечення потреб імперської армії та метрополії. У більшості окупованих територій впроваджувалися системи примусових поставок рису та інших продовольчих товарів. Особливо жорстокою була продовольча політика в Індокитаї та на Філіппінах, де конфіскація продовольства призвела до масового голоду серед місцевого населення. За оцінками дослідників, лише у Північному В'єтнамі від голоду 1944-1945 років загинуло понад мільйон осіб, що становило близько 10% населення регіону [32].

Трудова політика японського окупаційного режиму характеризувалася широким використанням примусової праці. Мобілізація робочої сили здійснювалася через систему трудових повинностей та військових мобілізацій. На території Кореї, яка перебувала під японським контролем ще з 1910 року, було запроваджено найжорсткішу систему трудових мобілізацій. За різними оцінками, близько 4-5 мільйонів корейців були примусово мобілізовані на роботи в Японії, Маньчжурії та інших окупованих територіях. Особливої ганьби набула практика сексуальної експлуатації жінок із окупованих країн у військових борделях для японської армії. Ці жінки, відомі як "жінки для втіхи" (яп. "іанфу"), стали жертвами систематичних зґвалтувань та знущань [30].

Політика Японії щодо військовополонених характеризувалася крайньою жорстокістю та нехтуванням міжнародними конвенціями. Незважаючи на те, що Японія підписала Женевську конвенцію 1929 року, вона не ратифікувала її положення щодо поводження з військовополоненими. У японських таборах для

військовополонених панували нелюдські умови утримання, постійний голод, відсутність медичної допомоги та систематичні тортури. Найвідомішими місцями ув'язнення військовополонених були табори вздовж "Залізниці смерті", табір Чангі в Сінгапурі та табори в Маньчжурії. За оцінками дослідників, смертність у японських таборах для військовополонених сягала 27%, що значно перевищує відповідні показники в європейському театрі військових дій [32].

Особливу увагу дослідників привертає політика Японії щодо етнічних китайців на окупованих територіях. У Китаї, зокрема в Нанкіні, японські військові здійснили масові злочини проти цивільного населення, що увійшли в історію як "Нанкінська різанина" 1937 року. За різними оцінками, під час цієї трагедії загинуло від 40 до 300 тисяч цивільних осіб. Подібні акти насильства проти етнічних китайців відбувалися також у Сінгапурі, Малайї та на Філіппінах. Японська окупаційна влада часто використовувала тактику "трьох усіх" (яп. "санко сакусен") – "вбивай усіх, спалюй усе, грабуй усе" – у районах активного опору [32].

На відміну від нацистської Німеччини, яка впроваджувала чітку расову політику, японська окупаційна адміністрація керувалася більш прагматичними міркуваннями. Теоретично пропагувалася ідея "расової гармонії" в межах "Великої східноазійської сфери спільного процвітання", проте на практиці встановлювалася чітка етнічна ієрархія. Японці посідали вищий щабель, далі йшли корейці та тайванці як "асимільовані" піддані імперії, потім – інші азійські народи, а найнижчий статус мали представники західних країн. Різними етнічними групам надавалися різні права та привілеї, що створювало систему етнічної сегрегації та дискримінації [33].

Релігійна політика японського окупаційного режиму була спрямована на підпорядкування релігійних інституцій імперським інтересам. У Кореї та на Тайвані впроваджувалися елементи державного синтоїзму, а місцеві релігійні практики зазнавали обмежень. На Філіппінах католицька церква зазнала переслідувань, а в Індонезії японська влада намагалася використати ісламські

інституції для легітимації окупаційного режиму. У Бірмі окупаційна адміністрація заохочувала буддистський націоналізм як протидію британському впливу. Попри ці відмінності, спільною рисою релігійної політики була вимога визнання божественного статусу японського імператора та впровадження відповідних ритуалів [30].

Політична система на окупованих територіях характеризувалася повним підпорядкуванням місцевих адміністративних структур японській військовій владі. Проте форми політичного контролю відрізнялися залежно від стратегічного значення території та лояльності місцевих еліт. У деяких регіонах, наприклад у Бірмі та на Філіппінах, японці сформували маріонеткові "незалежні" уряди, що мали створювати ілюзію національного самовизначення. В інших регіонах, зокрема в Малайї та Сінгапурі, було встановлено пряме військове правління. Спільною рисою всіх форм політичного контролю була наявність розгалуженого репресивного апарату, що включав військову поліцію (кемпейтай) та мережу інформаторів [32].

Ідеологічна обробка населення окупованих територій здійснювалася через контрольовані засоби масової інформації, освітні заклади та культурні інституції. Японська пропаганда активно експлуатувала антиколоніальні настрої, протиставляючи "азійську солідарність" західному імперіалізму. Поширювалися ідеї "паназіатизму" та "спільного процвітання", що мали легітимізувати японську гегемонію в регіоні. У школах впроваджувалися японські освітні стандарти, що передбачали вивчення японської мови, історії та культури. Особлива увага приділялася формуванню лояльності до японського імператора через впровадження спеціальних ритуалів, зокрема щоденного поклоніння у напрямку імператорського палацу в Токіо [33].

Попри жорсткість окупаційного режиму, на захоплених територіях розгорнувся активний опір японській владі. Форми опору варіювалися від пасивного саботажу до збройної боротьби. Найбільш організований збройний опір спостерігався у Китаї, де комуністичні та націоналістичні сили вели

партизанську війну проти японських окупантів. На Філіппінах діяв потужний рух опору "Хукбалахап", у Малайї – Антияпонська армія народів Малайї, а в Індонезії – різноманітні національно-визвольні організації. Особливу роль у системі опору відігравала мережа "берегових спостерігачів" (англ. "coastwatchers"), організована австралійською розвідкою на островах Тихого океану. Ці спостерігачі, часто спираючись на підтримку місцевого населення, передавали союзникам цінну інформацію про пересування японських військових кораблів та літаків [32].

Японська політика щодо європейського населення на окупованих територіях характеризувалася особливою жорстокістю. Цивільні громадяни західних держав інтернувалися в спеціальні табори, де умови утримання були надзвичайно важкими. Найвідомішими місцями інтернування були табори Санто-Томас на Філіппінах та Чангі в Сінгапурі. Інтерновані європейці страждали від недоїдання, хвороб та жорстокого поводження з боку охорони. Особливо тяжким був стан жінок та дітей, які становили значну частину інтернованих осіб. Наприклад, у таборі Санто-Томас на момент звільнення американськими військами в лютому 1945 року більшість із 3700 інтернованих перебували у стані крайнього виснаження [32].

Особливим аспектом японської окупаційної політики була медична експериментальна діяльність, що здійснювалася спеціальним підрозділом японської армії – "Загоном 731". Цей підрозділ, дислокований у Маньчжурії, проводив нелюдські експерименти над військовополоненими та цивільним населенням, включаючи дослідження бойових отруйних речовин, біологічної зброї та впливу екстремальних умов на людський організм. За оцінками дослідників, жертвами цих експериментів стали щонайменше 3000 осіб, переважно китайців, корейців та радянських військовополонених. Після війни більшість науковців, причетних до цих злочинів, unikнули покарання в обмін на передачу результатів досліджень американським військовим [30].

Економічні наслідки японської окупації для захоплених територій були катастрофічними. Систематична експлуатація ресурсів, руйнування інфраструктури та примусова реорганізація економіки призвели до глибокої економічної кризи в більшості окупованих країн. Особливо постраждали аграрні системи, що не могли забезпечити навіть базові потреби місцевого населення через примусові вилучення продовольства. Інфляція, спричинена емісією окупаційної валюти, знецінила заощадження населення та паралізувала торгівлю. Промислові підприємства, переорієнтовані на військові потреби, зазнали значних руйнувань під час відступу японських військ та бомбардувань союзників [32].

Демографічні втрати на окупованих Японією територіях були колосальними. Загальна кількість жертв серед цивільного населення оцінюється в 10-15 мільйонів осіб, що загинули внаслідок військових дій, голоду, хвороб та репресій. Найбільших втрат зазнав Китай, де загинуло від 3 до 10 мільйонів цивільних осіб. Значні демографічні втрати спостерігалися також в Індонезії, Філіппінах, В'єтнамі та Кореї. Масове вивезення працездатного населення на примусові роботи порушило демографічну структуру багатьох регіонів. Крім того, на окупованих територіях відбувалися масштабні міграційні процеси, спричинені евакуацією, примусовими переселеннями та втечею від японських репресій [30].

Культурні наслідки японської окупації були неоднозначними. З одного боку, японська політика "культурної асиміляції" завдала значної шкоди місцевим культурним традиціям та інституціям. Багато історичних пам'яток, бібліотек та музеїв було зруйновано або пограбовано. З іншого боку, японська окупація стимулювала розвиток національної самосвідомості та антиколоніальних рухів у багатьох азійських країнах. Парадоксально, але японська пропаганда, спрямована проти європейського колоніалізму, сприяла формуванню антиколоніального дискурсу, що після війни спрямувався як проти європейських метрополій, так і проти самої Японії [33].

Повоєнна відповідальність Японії за злочини, вчинені на окупованих територіях, стала предметом міжнародних судових процесів. Токійський трибунал (1946-1948) засудив ключових політичних та військових лідерів Японії за злочини проти миру, воєнні злочини та злочини проти людяності. Крім того, у різних країнах Азії відбулися локальні суди над японськими військовими злочинцями нижчого рангу. Проте багато аспектів японської окупаційної політики, зокрема система "жінок для втіхи" та діяльність "Загону 731", не отримали належної правової оцінки. Це створило підґрунтя для тривалих дипломатичних конфліктів між Японією та країнами, що постраждали від японської агресії [30].

Історична пам'ять про японську окупацію залишається важливим фактором у формуванні національної ідентичності та міжнародних відносин у Східній та Південно-Східній Азії. У Китаї, Кореї та інших постраждалих країнах створено численні меморіали та музеї, присвячені жертвам японської агресії. Питання історичних інтерпретацій, зокрема визнання Японією відповідальності за воєнні злочини, періодично загострюють дипломатичні відносини в регіоні. Особливо чутливими залишаються проблеми компенсацій жертвам примусової праці та сексуального рабства, а також зміст японських шкільних підручників, у яких, на думку критиків, недостатньо висвітлюються злочини періоду окупації [33].

Порівняльний аналіз японської окупаційної політики з іншими окупаційними режимами Другої світової війни дозволяє виявити як спільні риси, так і суттєві відмінності. На відміну від нацистської окупаційної політики в Європі, що ґрунтувалася на расовій ідеології та передбачала фізичне знищення певних етнічних груп, японська окупаційна модель була більш прагматичною та орієнтованою на економічну експлуатацію. Водночас, подібно до нацистського режиму, японська окупаційна влада широко застосовувала терор як інструмент контролю над населенням та придушення опору. Спільною

рисою обох режимів було також використання примусової праці та нехтування міжнародними конвенціями щодо поводження з військовополоненими [30].

Особливості японської окупаційної політики у різних регіонах Азійсько-Тихоокеанського театру військових дій становлять важливий аспект дослідження. У таблиці 2.3 представлено порівняльний аналіз ключових характеристик японського окупаційного режиму в різних країнах регіону.

Таблиця 2.2

Порівняльна характеристика японської окупаційної політики в різних регіонах Азійсько-Тихоокеанського театру військових дій

Регіон	Форма адміністративного контролю	Економічна політика	Репресивні заходи	Рівень опору
Китай	Військова адміністрація та маріонетковий уряд	Масова конфіскація ресурсів, примусова праця	Масові страти, концтабори, політика "трьох усіх"	Високий (активна партизанська війна)
Філіппіни	"Незалежна" республіка під японським контролем	Реквізиція продовольства, видобуток стратегічної сировини	Інтернування цивільних осіб, тортури полонених	Високий (рухи "Хукбалахап" та USAFFE)
Малайя та Сінгапур	Пряме військове правління	Контроль над видобутком олова та каучуку	Масові страти китайського населення, табори	Середній (Антияпонська армія народів Малайї)
Індонезія	Військова адміністрація	Примусове вирощування технічних культур, видобуток нафти	Система примусової праці "роміша"	Середній (локальні повстання)
Бірма	Маріонетковий "незалежний" уряд	Будівництво "Залізничної смерті", видобуток ресурсів	Репресії проти етнічних меншин	Середній (Антифашистська ліга)

Продовження таблиці 2.2

В'єтнам	Непряме управління через французьку колоніальну адміністрацію	Реквізиція рису, що призвела до голоду	Придушення національно-визвольного руху	Високий (рух В'єтмін'я)
Корея	Пряма інтеграція в імперську структуру	Тотальна мобілізація ресурсів та робочої сили	Мовна та культурна асиміляція, примусова мобілізація	Низький (через тривалу колонізацію)

Аналіз сучасної наукової літератури свідчить про зростання інтересу дослідників до проблематики японської окупаційної політики. В останні десятиліття особлива увага приділяється питанням колективної пам'яті, історичних травм та постколоніального дискурсу. Дослідники акцентують увагу на необхідності комплексного аналізу наслідків японської окупації для політичного, економічного та соціокультурного розвитку країн регіону в повоєнний період. Важливим напрямом сучасних досліджень є також вивчення гендерних аспектів окупаційної політики, зокрема проблеми "жінок для втіхи" та участі жінок у русі опору [33].

Підсумовуючи аналіз окупаційної політики Японії на захоплених територіях, слід зазначити, що вона характеризувалася поєднанням ідеологічних конструктів "азійської солідарності" та практик жорстокої експлуатації й терору. Декларована мета "звільнення Азії від західного колоніалізму" слугувала лише прикриттям для створення власної імперської системи, що за багатьма параметрами перевершувала західні колоніальні режими в жорстокості та економічному визиску. Наслідки японської окупації для країн регіону виявилися суперечливими: з одного боку, вона завдала колосальних людських втрат та економічних збитків, з іншого — парадоксальним чином стимулювала процеси деколонізації та формування національної самосвідомості в багатьох азійських країнах. Досвід японської окупації залишається важливою складовою історичної пам'яті народів Східної

та Південно-Східної Азії, впливаючи на сучасні міжнародні відносини в Азійсько-Тихоокеанському регіоні.

Вивчення японської окупаційної політики має важливе значення для розуміння загальної логіки Другої світової війни в Азійсько-Тихоокеанському регіоні та її впливу на подальший розвиток міжнародних відносин у повоєнний період. Сучасні дослідження цієї проблематики потребують міждисциплінарного підходу, що поєднує методи історичної науки, політології, економіки, соціології та культурології. Особливу увагу слід приділити компаративним дослідженням різних окупаційних режимів часів Другої світової війни, що дозволить глибше зрозуміти специфіку японської моделі колоніального управління та її місце в загальній історії імперіалізму XX століття [34].

РОЗДІЛ 3. НАСЛІДКИ ТА ЗНАЧЕННЯ УЧАСТІ ЯПОНІЇ У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ

3.1 Капітуляція Японії та трансформація державного устрою

Капітуляція Японії 2 вересня 1945 року ознаменувала остаточне завершення Другої світової війни та початок кардинальних трансформацій японського суспільства, які визначили подальший розвиток цієї держави. Аналіз процесу капітуляції Японії та подальшої трансформації її державного устрою становить значний науковий інтерес, оскільки дозволяє простежити унікальний історичний досвід переходу від мілітаристської авторитарної системи до демократичних інститутів під впливом зовнішніх факторів. Процес капітуляції Японії мав суттєві відмінності від аналогічних процесів у Європі, що було зумовлено як специфікою японського суспільства, так і геополітичними інтересами держав-переможниць, передусім США [35].

Сучасна історіографія проблематики капітуляції Японії та її повоєнної трансформації представлена значним корпусом наукових досліджень. Українські вчені, зокрема С. Віднянський, досліджують загальні аспекти завершення Другої світової війни в контексті формування повоєнного світового порядку [35]. В. Фісанов аналізує вплив воєнних операцій 1943-1945 років на процес завершення Другої світової війни та визначення статусу переможених держав [37]. С. Корнійчук та інші дослідники розглядають міжнародно-політичні аспекти завершення війни та формування системи міжнародних відносин у повоєнний період [38]. У зарубіжній історіографії значну увагу приділено аналізу американської окупаційної політики в Японії та її впливу на формування сучасної японської державності. Дослідження Інституту RAND присвячені еволюції американсько-японських відносин у післявоєнний період та їх трансформації після завершення холодної війни [39].

Передумови капітуляції Японії сформувалися в результаті критичного погіршення її військово-стратегічного становища у 1944-1945 роках. До літа 1945 року японська імперія втратила контроль над більшістю своїх колоніальних володінь, зазнала нищівних поразок на Тихому океані та в Південно-Східній Азії. Втрата базового стратегічного принципу японської військової доктрини — "оборони на далеких рубежах" — призвела до прямої загрози територіальній цілісності метрополії. Стратегічні бомбардування японських міст американською авіацією спричинили катастрофічні руйнування промислової інфраструктури та масові жертви серед цивільного населення. Особливо руйнівними були нальоти на Токіо в березні 1945 року, внаслідок яких загинуло близько 100 тисяч осіб та було зруйновано понад 40% міської забудови [37].

Атомні бомбардування Хіросіми (6 серпня 1945 року) та Нагасакі (9 серпня 1945 року) стали безпрецедентною демонстрацією військової переваги США та потужним психологічним фактором, що вплинув на рішення японського керівництва про капітуляцію. Втрати внаслідок атомних бомбардувань оцінюються у 70-80 тисяч загиблих у Хіросімі та 40-50 тисяч у Нагасакі безпосередньо після вибухів, а загальна кількість жертв, включаючи померлих від радіаційних уражень у наступні місяці, сягнула 200 тисяч осіб. Вступ СРСР у війну проти Японії 9 серпня 1945 року та стрімкий наступ радянських військ у Маньчжурії остаточно позбавив японське керівництво ілюзій щодо можливості продовження опору. Проте навіть у цих критичних умовах у японському військово-політичному керівництві не було єдності щодо необхідності беззастережної капітуляції [36].

Процес прийняття рішення про капітуляцію відбувався в умовах гострої внутрішньополітичної кризи в Японії. Після отримання Потсдамської декларації від 26 липня 1945 року, в якій союзники вимагали беззастережної капітуляції Японії, у вищому керівництві країни розгорнулася дискусія щодо реакції на цей документ. Прем'єр-міністр Судзукі Кантаро та міністр

закордонних справ Того Сігенорі схилилися до прийняття умов декларації за умови збереження інституту імператорської влади. Військове керівництво на чолі з військовим міністром Анамі Корецікою та начальником Генерального штабу армії Умедзу Йосідзіро виступало за продовження опору та підготовку до "вирішальної битви" на території Японських островів [37].

Рис. 3.1 - Японська делегація на борту лінкора «Міссурі»: у першому ряду (в циліндрі) міністр закордонних справ Сігеміцу Мамору та начальник Генерального штабу генерал Йосідзіро Умедзу

Вирішальну роль у прийнятті рішення про капітуляцію відіграв імператор Хірохіто, який 10 серпня 1945 року на засіданні Вищої військової ради висловився за прийняття умов Потсдамської декларації. Це рішення було безпрецедентним в японській політичній практиці, оскільки раніше імператор не втручався безпосередньо у процес прийняття політичних рішень. 14 серпня 1945 року було записано радіозвернення імператора до нації, відоме як "Імператорський рескрипт про припинення війни" (яп. "гьokusai-но мі-котоба"), яке транслювалося наступного дня. У цьому зверненні Хірохіто оголосив про

рішення "прийняти умови спільної декларації" та закликав японський народ "витримати невитримне та стерпіти нестерпне" заради майбутнього країни [39].

Трансляція "Імператорського рескрипту про припинення війни" 15 серпня 1945 року стала шоком для японського суспільства. Для більшості японців, вихованих у дусі безмежної відданості імператору та готовності до самопожертви, рішення про капітуляцію було незрозумілим та болісним. Слід зазначити, що це був перший випадок в історії Японії, коли широкі маси населення почули голос імператора. Реакція різних верств японського суспільства на капітуляцію була неоднозначною. Частина військових, особливо радикально налаштовані молоді офіцери, виступили проти капітуляції. В ніч на 15 серпня 1945 року група офіцерів здійснила спробу державного перевороту з метою запобігти трансляції імператорського звернення, однак цей виступ було швидко придушено. Військовий міністр Анамі Кореїка та кілька високопоставлених офіцерів вчинили ритуальне самогубство (сеппуку) на знак протесту проти капітуляції [37].

Рис. 3.2 - 2 вересня 1945 року о 9:02 за токійським часом на борту американського лінкора «Міссурі» в Токійській затоці був підписаний акт капітуляції

Формальний акт капітуляції Японії було підписано 2 вересня 1945 року на борту американського лінкора "Міссурі" в Токійській затоці. З японського боку документ підписали міністр закордонних справ Сігеміцу Мамору та начальник Генерального штабу генерал Умедзу Йосідзіро. З боку союзників підписи поставили Верховний головнокомандувач союзних держав генерал Дуглас Макартур, адмірал Честер Німіц (від імені США), а також представники Китаю, Великої Британії, СРСР, Австралії, Канади, Франції, Нідерландів та Нової Зеландії. Церемонія підписання тривала 23 хвилини та транслювалася по радіо на весь світ. Підписання акту капітуляції юридично оформило завершення Другої світової війни та початок окупаційного періоду в історії Японії [39].

Рис. 3.3 - Переможені японські солдати здають свою зброю

Відповідно до умов капітуляції, Японія втратила всі свої колоніальні володіння та території, захоплені з 1895 року. Територія Японії була обмежена чотирма основними островами (Хонсю, Хоккайдо, Кюсю та Сікоку) та прилеглими дрібними островами. Окінава та архіпелаг Рюкю перейшли під

пряме американське управління. Південний Сахалін та Курильські острови були передані Радянському Союзу. Корея отримала незалежність. Тайвань повернувся під китайський суверенітет. Маньчжурія, Внутрішня Монголія та інші окуповані території Китаю були повернуті під контроль Китайської Республіки. Мікронезійські острови в Тихому океані (колишні підмандатні території Японії) перейшли під управління США. Таким чином, Японія втратила близько 45% своєї довоєнної території [38].

Початок американської окупації Японії, що тривала з 1945 по 1952 роки, став переломним моментом у японській історії. 30 серпня 1945 року в Японію прибув Верховний головнокомандувач союзних держав генерал Дуглас Макартур, який очолив окупаційну адміністрацію — Штаб верховного командувача союзних держав (англ. Supreme Commander for the Allied Powers, SCAP). Хоча формально окупація здійснювалася від імені всіх союзних держав, фактично вона перебувала під контролем США. Радянський Союз, Китай та інші союзники були представлені в Союзній раді для Японії, яка мала переважно консультативні функції. Окупаційна адміністрація взяла під контроль усі аспекти японського політичного, економічного та соціального життя з метою докорінної трансформації японського суспільства [39].

Ключовим аспектом американської окупаційної політики стала демілітаризація Японії. Японські збройні сили були повністю розформовані, військова промисловість ліквідована, військові бази демонтовані. Було заборонено виробництво та володіння зброєю, скасовано військову повинність, ліквідовано військові навчальні заклади. Понад 200 тисяч офіцерів імператорської армії та флоту були звільнені з військової служби без права пенсійного забезпечення. Колишнім військовим було заборонено обіймати державні посади. Проте варто зазначити, що США зберегли власні військові бази на території Японії, що стало основою для подальшого військово-політичного союзу між двома країнами [37].

Демократизація політичної системи Японії була іншим пріоритетним напрямком окупаційної політики. У жовтні 1945 року генерал Макартур оголосив "п'ять великих реформ", які включали надання виборчих прав жінкам, легалізацію профспілок, демократизацію освіти, ліквідацію "феодальних пережитків" у суспільстві та демократизацію економічної системи. Було звільнено політичних в'язнів, легалізовано діяльність лівих політичних партій, включаючи комуністичну партію. У квітні 1946 року відбулися перші післявоєнні парламентські вибори, в яких взяли участь жінки. Вибори виграла Ліберальна партія на чолі з Хатояма Ітіро, однак окупаційна адміністрація заборонила йому обіймати посаду прем'єр-міністра через зв'язки з довоєнним мілітаристським режимом. У травні 1946 року уряд очолив Йосіда Сігеру, який став ключовою фігурою в процесі післявоєнної відбудови Японії [36].

Фундаментальне значення для трансформації японського державного устрою мало прийняття нової конституції. 3 травня 1947 року набула чинності нова Конституція Японії, розроблена під керівництвом американських експертів. Ця конституція радикально змінила політичну систему країни, запровадивши принципи народного суверенітету, гарантії основних прав і свобод людини, відокремлення законодавчої, виконавчої та судової влади. Стаття 1 Конституції визначила нову роль імператора як "символу держави та єдності народу", позбавивши його політичної влади. Імператор зберіг церемоніальні функції, але втратив статус "живого божества" та суверена. Відповідно до ст. 4 Конституції, імператор не має повноважень щодо державного управління [39].

Особливе значення має стаття 9 Конституції Японії, відома як "пацифістська клауза", яка проголосила відмову від війни як суверенного права нації та заборонила створення збройних сил. Відповідно до цієї статті, "японський народ назавжди відмовляється від війни як суверенного права нації, а також від загрози чи застосування збройної сили як засобу вирішення міжнародних суперечок". Ця конституційна норма відображала прагнення

окупаційної адміністрації назавжди позбавити Японію можливості відродження мілітаризму та розв'язання нової агресивної війни. Проте в умовах холодної війни та під тиском США Японія створила у 1954 році "Сили самооборони", що фактично стали обмеженими за чисельністю та озброєнням збройними силами [38].

Важливим напрямком окупаційної політики стала денацифікація (в японському контексті — демілітаризація) суспільної свідомості. Було проведено масштабну чистку державного апарату, освіти, засобів масової інформації від осіб, причетних до мілітаристської пропаганди та військових злочинів. Військові організації та ультранаціоналістичні групи були заборонені. У сфері освіти здійснено радикальну реформу: з підручників вилучено матеріали мілітаристського та ультранаціоналістичного характеру, запроваджено нові програми, орієнтовані на демократичні цінності. Було скасовано обов'язкове вивчення "Імператорського рескрипту про освіту" 1890 року, який був ідеологічною основою мілітаристського виховання. Замість культу імператора та військових чеснот у школах почали прищеплювати цінності миру, демократії та міжнародного співробітництва [35].

Процес притягнення до відповідальності японських військових злочинців став важливим аспектом повоєнної трансформації японського суспільства. В 1946-1948 роках у Токіо відбувся Міжнародний військовий трибунал для Далекого Сходу (Токійський процес), аналогічний Нюрнберзькому процесу в Європі. Перед судом постали 28 представників вищого військово-політичного керівництва Японії, звинувачених у злочинах проти миру, воєнних злочинах та злочинах проти людяності. Сім обвинувачених, включаючи колишнього прем'єр-міністра Тодзьо Хідекі, були засуджені до смертної кари, 16 — до довічного ув'язнення, інші — до тривалих термінів позбавлення волі. Крім того, у різних країнах Азії відбулися судові процеси над японськими військовими злочинцями нижчого рангу. Загалом до відповідальності було притягнуто близько 5700 осіб, з яких 984 були засуджені до смертної кари [37].

Особливістю процесу засудження японських військових злочинців стало збереження недоторканності імператора Хірохіто. Незважаючи на його формальну роль як верховного головнокомандувача та символічного очільника мілітаристського режиму, окупаційна адміністрація прийняла рішення не притягати імператора до відповідальності. Це рішення було зумовлено прагматичними міркуваннями: американське командування вважало, що збереження інституту імператорської влади, хоча й у трансформованому вигляді, сприятиме стабілізації ситуації в країні та полегшить контроль над японським суспільством. 1 січня 1946 року імператор Хірохіто видав так званий "Декрет про людську природу", в якому офіційно відмовився від статусу божества та спростував міф про божественне походження імператорської династії. Цей акт став символічним розривом із багатовіковою традицією обожнення імператора та важливим кроком у трансформації японської національної ідентичності [39].

Економічна демократизація стала ще одним важливим напрямком окупаційної політики. У 1946-1947 роках було проведено радикальну земельну реформу, яка ліквідувала поміщицьке землеволодіння та створила клас дрібних селян-власників. Землі великих землевласників підлягали примусовому викупу державою за номінальними цінами та подальшому перерозподілу між орендарями. Внаслідок реформи частка орендованої землі скоротилася з 46% до 10%. Це суттєво змінило соціальну структуру японського села та створило широку базу підтримки демократичних перетворень серед сільського населення. Земельна реформа також сприяла модернізації сільського господарства та зростанню продуктивності праці в аграрному секторі [36].

Важливим аспектом економічної демократизації стала антимонопольна реформа, спрямована на ліквідацію дзайбацу — великих фінансово-промислових конгломератів, які домінували в довоєнній японській економіці та були тісно пов'язані з мілітаристським режимом. У 1947 році було прийнято Закон про ліквідацію надмірної концентрації економічної влади, який

передбачав примусовий поділ 325 найбільших компаній. Проте в умовах початку холодної війни та зміни пріоритетів американської політики щодо Японії ця реформа не була повністю реалізована. З 1948 року почався поступовий відхід від радикальних антимонопольних заходів, і зрештою було реорганізовано лише 28 компаній. Це дозволило в подальшому відродитися японським корпоративним структурам у новому форматі кейрецу — бізнес-груп, об'єднаних навколо великих банків [39].

Трансформація трудових відносин стала важливим елементом демократизації японського суспільства. У грудні 1945 року було прийнято Закон про профспілки, який гарантував право на створення профспілкових організацій, колективні переговори та страйки. Протягом 1946-1947 років профспілковий рух в Японії швидко розвивався, чисельність членів профспілок зросла з 380 тисяч у 1945 році до 6,5 мільйонів у 1948 році, що становило близько 56% найманих працівників. У 1947 році було прийнято Закон про трудові стандарти, який встановлював 8-годинний робочий день, оплачувані відпустки, обмеження дитячої праці, захист трудових прав жінок. Ці реформи суттєво змінили характер трудових відносин у країні та сприяли формуванню специфічної японської моделі "довічного найму" [36].

Зміна стратегічних пріоритетів американської окупаційної політики відбулася наприкінці 1940-х років у контексті загострення холодної війни. Якщо в перші післявоєнні роки основна увага приділялася демілітаризації та демократизації Японії, то з 1948-1949 років на перший план вийшли завдання економічної стабілізації та перетворення Японії на надійного союзника США в протистоянні з СРСР та комуністичним Китаєм. Ця зміна пріоритетів отримала назву "зворотного курсу" (англ. "reverse course"). В рамках нової політики було згорнуто радикальні реформи, зокрема антимонопольну, пом'якшено підхід до чистки державного апарату, посилено боротьбу з "комуністичною загрозою" [37].

Важливим елементом "зворотного курсу" стала економічна програма, розроблена американським банкіром Джозефом Доджем у 1949 році ("лінія Доджа"). Вона передбачала жорстку бюджетну економію, стабілізацію національної валюти, лібералізацію зовнішньої торгівлі, стимулювання експорту. Реалізація цієї програми в 1949-1950 роках призвела до тимчасового спаду економіки та зростання безробіття, але створила умови для подальшого економічного зростання. Початок Корейської війни (1950-1953) став потужним стимулом для японської економіки, оскільки США розміщували в Японії масштабні військові замовлення. Цей період став початком японського "економічного дива" — безпрецедентного за темпами економічного зростання, яке перетворило Японію на одну з провідних економік світу [39].

Завершення американської окупації Японії було оформлено підписанням Сан-Франциського мирного договору 8 вересня 1951 року. Договір підписали 49 держав (за винятком СРСР, Польщі, Чехословаччини, а також КНР та Китайської Республіки (Тайваню), які не були запрошені). Відповідно до договору, Японія визнавала незалежність Кореї, відмовлялася від прав на Тайвань, Пескадорські острови, Курильські острови, Південний Сахалін, від прав на колишні підмандатні території в Тихому океані. Договір не передбачав репарацій, але визнавав право постраждалих країн на "реституцію". Договір набув чинності 28 квітня 1952 року, що ознаменувало формальне відновлення суверенітету Японії [38].

Одночасно з мирним договором був підписаний японсько-американський договір про безпеку, який передбачав збереження американських військових баз на території Японії та американські гарантії її безпеки. Цей договір закріпив залежність Японії від США у сфері оборони та зовнішньої політики. У 1954 році було створено Сили самооборони Японії, які, незважаючи на "пацифістську клаузу" конституції, фактично стали обмеженими збройними силами. У 1960 році було підписано новий японсько-американський договір

про взаємне співробітництво та гарантії безпеки, який залишається основою японсько-американського військово-політичного союзу до сьогодні [39].

Політична система повоєнної Японії характеризувалася тривалим домінуванням Ліберально-демократичної партії (ЛДП), яка була створена в 1955 році шляхом об'єднання Ліберальної та Демократичної партій. ЛДП перебувала при владі майже безперервно з 1955 по 2009 рік (за винятком короткого періоду 1993-1994 років), що дало підстави дослідникам говорити про "систему 1955 року" — специфічну модель японської демократії з домінуванням однієї консервативної партії. Ключовою фігурою повоєнної японської політики став Йосіда Сігеру, який обіймав посаду прем'єр-міністра в 1946-1947 та 1948-1954 роках. "Доктрина Йосіди" передбачала концентрацію національних ресурсів на економічному розвитку за умови військово-політичної залежності від США. Ця стратегія дозволила Японії досягти вражаючих економічних успіхів при мінімальних військових витратах [39].

Економічна трансформація повоєнної Японії стала одним із найбільш вражаючих прикладів успішної модернізації в світовій історії. З 1950-х по 1970-ті роки середньорічні темпи зростання японської економіки перевищували 10%, що дозволило країні перетворитися з відсталого аграрно-індустріальної держави на другу за потужністю економіку світу (після США). Ключовими факторами японського "економічного дива" стали висока норма заощаджень та інвестицій, експортна орієнтація промисловості, активна промислова політика держави, ефективна система освіти, специфічна модель корпоративного управління з "довічним наймом" та корпоративною лояльністю. Успішна індустріалізація супроводжувалася швидкою урбанізацією та формуванням масового середнього класу [36].

Трансформація соціальної структури японського суспільства стала важливим аспектом повоєнних змін. Земельна реформа ліквідувала клас великих землевласників та створила масовий прошарок дрібних селян-

власників. Індустріалізація призвела до швидкого скорочення частки сільського населення та формування нового робітничого класу.

Успішна індустріалізація супроводжувалася швидкою урбанізацією та формуванням масового середнього класу. Це призвело до радикальних змін у соціальній структурі японського суспільства. Частка сільського населення знизилася з 52% у 1945 році до менш ніж 15% у 1970-х роках. Відбулися суттєві зміни в структурі зайнятості: частка працівників, зайнятих у сільському господарстві, скоротилася з 48% у 1945 році до 10% у 1970 році, тоді як частка зайнятих у промисловості та сфері послуг значно зросла. Підвищення рівня життя населення та формування "суспільства загального добробуту" стали важливими соціальними наслідками економічного зростання. Японія успішно подолала наслідки військової поразки та окупації, перетворившись на одну з найрозвиненіших країн світу з потужною економікою та високим рівнем життя.

3.2 Вплив війни на подальший розвиток Японії та міжнародні відносини в регіоні

Поразка Японії у Другій світовій війні стала поворотним моментом в історії країни, який докорінно змінив її подальший політичний, економічний та соціальний розвиток. Радикальні трансформації торкнулися всіх сфер суспільного життя, призвівши до кардинальної зміни зовнішньополітичного курсу та внутрішньої політики держави. Американська окупація, яка тривала з 1945 по 1952 роки, заклала основи нової японської держави, базованої на принципах демократії, пацифізму та інтеграції в західну систему міжнародних відносин. Впровадження нової конституції 1947 року, яка проголосила відмову від війни як суверенного права нації, визначило подальший розвиток Японії як мирної держави, що базує своє економічне зростання не на військовій експансії, а на розвитку інноваційних технологій та ефективній економічній моделі [41].

Військова поразка призвела до кардинальної трансформації японської ідеології паназіатизму, яка в довоєнний та воєнний періоди обґрунтовувала експансіоністську політику Японії в Азії. Як зазначає О. Бібік, після війни концепція паназіатизму була переосмислена і набула нових форм, позбавлених імперських амбіцій. Замість ідеї політичного домінування Японії в регіоні на перший план вийшли економічні, культурні та дипломатичні аспекти взаємодії. Відбулося перетворення паназіатизму з інструменту експансії на ідеологію регіонального економічного співробітництва, що значною мірою визначило характер міжнародних відносин в Азійсько-Тихоокеанському регіоні в повоєнний період [41]. Трансформація ідеологічних парадигм сприяла формуванню нової ролі Японії як економічного лідера регіону, що впливає на сусідні країни не через військову силу, а через економічні інвестиції, технологічні інновації та культурну дипломатію.

Американська окупація Японії мала визначальний вплив на формування нової моделі міжнародних відносин в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Японо-американський союз, оформлений у 1951 році Сан-Франциським мирним договором та двосторонньою угодою про безпеку, став наріжним каменем системи безпеки в регіоні. Цей союз, що продовжує функціонувати й донині, радикально змінив геополітичну ситуацію в Східній Азії, перетворивши колишнього агресора на ключового союзника США в протистоянні з комуністичними режимами. Як зазначає Т. Лахманюк, "війна між США та Японією зрештою призвела до формування міцного стратегічного альянсу, який забезпечив стабільність регіону на десятиліття вперед" [45]. Американська військова присутність на японській території стала важливим фактором стримування регіональних конфліктів та забезпечення безпеки морських торговельних шляхів, що сприяло економічному розвитку не лише Японії, але й інших країн регіону.

Економічне відродження Японії після війни стало унікальним феноменом світової історії, який часто називають "японським економічним дивом".

Знищена війною економіка країни за кілька десятиліть перетворилася на другу за потужністю у світі. Цей успіх був значною мірою зумовлений ефективними економічними реформами, проведеними під американським керівництвом, та адаптацією японського суспільства до нових умов. Як зазначають Д. Митрофанов та А. В. Фомін, ключовими факторами успіху стали структурні реформи, спрямовані на демонополізацію економіки, створення конкурентного середовища та переорієнтацію виробництва на цивільні потреби [44]. Особливу роль у післявоєнному відродженні зіграла фінансова реформа Джозефа Доджа 1949 року, яка стабілізувала фінансову систему, зупинила гіперінфляцію та створила основу для подальшого економічного зростання. Ця реформа, поряд з іншими економічними заходами окупаційної адміністрації, заклала підвалини тієї моделі розвитку, яка забезпечила Японії місце серед економічних лідерів світу.

Важливим аспектом економічного відродження Японії стала роль банківської системи в мобілізації ресурсів для структурної перебудови економіки. Дослідження І. С. Піляєва демонструє, що саме ефективна організація банківського сектору, його тісна взаємодія з промисловими корпораціями та державою стали одним із ключових факторів "японського економічного дива" [46]. Після війни банки виконували не лише традиційні функції фінансових посередників, але й активно брали участь у стратегічному плануванні економічного розвитку, виступаючи своєрідними центрами координації для промислових груп. Система "основних банків" (main bank system), в рамках якої великі банки встановлювали тривалі відносини з промисловими корпораціями, забезпечувала стійке фінансування пріоритетних галузей економіки. Це дозволило сконцентрувати обмежені фінансові ресурси на стратегічних напрямках розвитку, що сприяло швидкій індустріалізації та технологічному оновленню японської економіки.

Корінні зміни відбулися в системі освіти Японії, яка в довоєнний період була спрямована на мілітаризацію свідомості та виховання лояльності до

імперської ідеології. Окупаційною владою була проведена фундаментальна реформа освіти, яка мала на меті демократизацію та демілітаризацію навчального процесу. А. Л. Трофимченко відзначає, що "освітня реформа стала невід'ємною частиною демократизації японського суспільства, заклавши основи для формування нового світогляду, базованого на цінностях демократії, індивідуальної свободи та пацифізму" [42]. Була запроваджена американська модель 6-3-3-4 (6 років початкової школи, 3 роки середньої школи, 3 роки старшої школи та 4 роки університету), скасовано централізований контроль над освітою та впроваджено нові навчальні програми. Ці зміни сприяли формуванню високоосвіченого населення, здатного адаптуватися до нових економічних та соціальних умов, що стало важливим фактором післявоєнного економічного зростання.

Особливу увагу слід приділити реформам у сфері вищої освіти, які мали значний вплив на формування науково-технічного потенціалу повоєнної Японії. Як зазначає Л. В. Гутор, "післявоєнні реформи системи вищої освіти Японії були спрямовані на демократизацію доступу до університетської освіти, децентралізацію управління вищими навчальними закладами та переорієнтацію навчального процесу на розвиток критичного мислення та інноваційного потенціалу" [47]. Важливою інновацією стало впровадження системи дослідницьких університетів, які поєднували викладання з фундаментальними та прикладними дослідженнями. Це створило основу для технологічного прориву Японії у 1960-70-х роках та формування власної науково-дослідницької бази, що дозволило країні не лише копіювати зарубіжні технології, але й створювати власні інноваційні продукти та рішення.

Зміна зовнішньополітичного курсу Японії після війни призвела до формування нової системи регіональних відносин в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Від політики військової експансії та колоніального панування Японія перейшла до політики економічної дипломатії та "м'якої сили". Т. Лахманюк відзначає, що "перетворення Японії з агресора на миролюбну державу,

орієнтовану на економічний розвиток та регіональне співробітництво, стало важливим фактором стабілізації міжнародних відносин в Азії" [45]. Водночас американська присутність у регіоні та запровадження системи двосторонніх союзів США з Японією, Південною Кореєю, Філіппінами та іншими країнами сформували нову архітектуру безпеки, що певною мірою відображала логіку холодної війни. Ця система, попри деякі трансформації, зберігає своє значення і в сучасних умовах, залишаючись важливим фактором регіональної стабільності.

Економічна політика Японії у післявоєнний період стала зразком для наслідування багатьма країнами, що розвиваються, особливо для "азійських тигрів" — Південної Кореї, Тайваню, Сінгапуру та Гонконгу. Модель експортоорієнтованої індустріалізації, активне державне регулювання економіки, тісна співпраця держави та бізнесу, значні інвестиції в людський капітал та інфраструктуру — всі ці елементи "японського економічного дива" були адаптовані та впроваджені в інших країнах Східної Азії. О. В. Федчик зазначає, що "досвід Японії в післявоєнній відбудові економіки став взірцем для Південної Кореї, яка змогла успішно адаптувати японську модель розвитку до власних умов" [43]. Таким чином, економічна трансформація Японії після війни мала значний вплив не лише на саму країну, але й на формування регіональних моделей розвитку, які згодом склали основу "азійського економічного дива".

"Доктрина Йошіди", сформульована прем'єр-міністром Йошідою Шігеру в повоєнний період, стала визначальною для зовнішньої політики Японії на десятиліття вперед. Ця доктрина передбачала мінімізацію військових витрат, максимальну концентрацію ресурсів на економічному розвитку та опору на американську гарантію безпеки. Як зазначає О. Бібік, "відмова від активної військової політики та зосередження на економічному розвитку дозволили Японії в короткі терміни відновити свою економіку та вийти на провідні позиції у світі" [41]. "Доктрина Йошіди" стала прагматичною відповіддю на нові геополітичні реалії та дозволила Японії адаптуватися до статусу переможеної

держави, перетворивши його на стимул для внутрішньої трансформації та економічного зростання. Ця стратегія забезпечила країні десятиліття стабільного розвитку та процвітання, хоча й створила певну залежність від американських гарантій безпеки.

Економічне відродження Японії мало значний вплив на формування нової моделі міжнародних економічних відносин в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Японські інвестиції, технології та управлінські практики поширювалися на сусідні країни, сприяючи їх індустріалізації та економічному зростанню. Формувалася система регіональної економічної інтеграції, яка згодом трансформувалася в складні виробничі ланцюжки, що охоплюють весь регіон. Як зазначають Д. Митрофанов та А. В. Фомін, "японська модель розвитку стала каталізатором економічної трансформації всього Азійсько-Тихоокеанського регіону, сприяючи формуванню регіональної економічної системи, базованої на принципах відкритого ринку, вільної торгівлі та міжнародної кооперації" [44]. Це забезпечило умови для тривалого економічного зростання не лише Японії, але й інших країн регіону, що зрештою призвело до формування потужного економічного центру світового значення.

Культурна трансформація японського суспільства після війни стала важливим фактором його успішної адаптації до нових умов. Традиційні цінності японської культури — працьовитість, дисципліна, повага до освіти та самовдосконалення — були переосмислені в контексті демократичних перетворень та спрямовані на досягнення економічного успіху. А. Л. Трофимченко відзначає, що "післявоєнна освітня реформа сприяла формуванню нової культурної парадигми, яка поєднувала традиційні японські цінності з демократичними принципами та орієнтацією на технологічні інновації" [42]. Це створило унікальний культурний синтез, який став основою "японського дива" — поєднання ефективної економічної моделі з національною культурною ідентичністю. Згодом саме цей культурний синтез став об'єктом

вивчення та наслідування в інших країнах Азії, які прагнули поєднати економічну модернізацію зі збереженням культурної самобутності.

Військова поразка та демілітаризація японського суспільства призвели до формування особливої пацифістської культури, яка стала важливим елементом національної ідентичності повоєнної Японії. Конституційна відмова від війни як засобу вирішення міжнародних спорів знайшла відображення в суспільній свідомості, формуючи негативне ставлення до мілітаризму та військової агресії. Т. Лахманюк зазначає, що "травматичний досвід війни, атомних бомбардувань та поразки сформував у японському суспільстві потужну антивоєнну традицію, яка стала важливим фактором внутрішньої та зовнішньої політики країни" [45]. Ця пацифістська орієнтація японського суспільства мала важливе значення для стабілізації міжнародних відносин у регіоні, зменшуючи загрозу відродження японського мілітаризму та сприяючи формуванню атмосфери довіри в регіональних відносинах.

Вплив американської окупації на формування нової політичної системи Японії був визначальним. Демократизація політичного життя, запровадження багатопартійної системи, гарантування основних прав і свобод громадян, розподіл влади та місцеве самоврядування — всі ці елементи були впроваджені під американським керівництвом і згодом інтегровані в японську політичну культуру. О. Бібік відзначає, що "американська окупація заклала основи демократичної політичної системи Японії, яка, попри певну специфіку, забезпечила стабільний розвиток країни в повоєнний період" [41]. Особливістю японської демократії стало те, що демократичні інститути були успішно адаптовані до національних традицій та культурних особливостей, що забезпечило їх життєздатність та ефективність. Це дозволило Японії уникнути політичної нестабільності, характерної для багатьох країн, що переживали демократичний транзит, і сформувати стабільну та ефективну систему управління.

Післявоєнний період характеризувався складними процесами примирення Японії з країнами, які постраждали від її агресії. Особливо складними були відносини з найближчими сусідами — Китаєм та Кореєю, які зазнали найбільших втрат від японської окупації. Т. Лахманюк зазначає, що "історична пам'ять про японську агресію залишалася важливим фактором регіональних відносин, створюючи перешкоди для повної нормалізації відносин між Японією та її сусідами" [45]. Питання визнання військових злочинів, компенсацій жертвам японської агресії, територіальні суперечки та різні інтерпретації історичних подій продовжували впливати на регіональні відносини протягом десятиліть після війни. Водночас економічні зв'язки та взаємозалежність поступово сприяли покращенню відносин, формуючи основу для регіонального співробітництва, незважаючи на історичні суперечності.

Важливим наслідком війни для Японії стала втрата значних територій, які були частиною її довоєнної імперії. Курильські острови та південь Сахаліну відійшли до СРСР, Тайвань та Пенху — до Китаю, Корея отримала незалежність, підмандатні території в Тихому океані перейшли під управління США. Як зазначає Т. Лахманюк, "територіальні зміни після війни мали значний вплив на геополітичну ситуацію в регіоні та залишили низку невирішених питань, які продовжують впливати на міжнародні відносини в Азійсько-Тихоокеанському регіоні" [45]. Особливо складним залишалося питання Курильських островів (або "північних територій", як їх називають в Японії), яке стало основною перешкодою для підписання мирного договору між Японією та СРСР, а згодом Росією. Територіальні суперечки з Китаєм щодо островів Сенкаку (Дяюйдао) та з Південною Кореєю щодо островів Такешіма (Токто) також залишалися джерелом напруженості в регіональних відносинах.

Трансформація японської економіки після війни була пов'язана зі зміною її структури та пріоритетів розвитку. Від довоєнної моделі, орієнтованої на військове виробництво та експлуатацію колоніальних ресурсів, Японія перейшла до розвитку високотехнологічних цивільних галузей з високою

доданою вартістю. Д. Митрофанов та А. В. Фомін відзначають, що "структурна перебудова японської економіки була спрямована на розвиток наукоємних виробництв, енергозбереження та інновації, що дозволило країні ефективно використовувати обмежені ресурси та компенсувати втрату колоніальних джерел сировини" [44]. Особливу увагу було приділено розвитку автомобілебудування, електроніки, точного машинобудування та інших високотехнологічних галузей, які згодом стали локомотивами японського експорту. Ця структурна трансформація заклала основи сучасної японської економіки, орієнтованої на інновації, ефективність та якість.

Еволюція японської банківської системи та фінансових ринків у післявоєнний період відіграла важливу роль у забезпеченні економічного зростання. І. С. Піляєв зазначає, що "формування ефективної системи мобілізації заощаджень населення та їх спрямування на фінансування промислового розвитку стало важливим фактором японського економічного дива" [46]. Особливістю японської фінансової моделі стала тісна інтеграція банків з промисловими корпораціями в рамках кейрецу — бізнес-груп, що об'єднували компанії різних галузей. Ця модель забезпечувала стійке довгострокове фінансування промислового розвитку та сприяла координації інвестиційних рішень. Водночас жорстке регулювання фінансових ринків з боку держави дозволяло спрямовувати фінансові ресурси в пріоритетні галузі економіки, забезпечуючи їх прискорений розвиток.

Політика економічного націоналізму, характерна для довоєнної Японії, після війни була трансформована в політику економічної відкритості та інтеграції в світову економіку. О. В. Федчик відзначає, що "відмова від автаркічної моделі розвитку та орієнтація на участь у міжнародному поділі праці стали важливими факторами успішної економічної трансформації Японії" [43]. Вступ країни до Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ) у 1955 році, лібералізація зовнішньої торгівлі та інвестиційної політики, орієнтація на експорт — всі ці заходи сприяли інтеграції Японії в світову економіку та

доступу до зарубіжних ринків та технологій. Водночас Японія зберігала елементи протекціонізму, захищаючи внутрішній ринок від іноземної конкуренції та підтримуючи національних виробників. Ця стратегія "вибіркової відкритості" дозволила країні отримати вигоди від інтеграції в світову економіку, водночас захищаючи вразливі сектори та забезпечуючи умови для розвитку національної промисловості.

Роль держави в економічному розвитку повоєнної Японії була надзвичайно важливою. Міністерство міжнародної торгівлі та промисловості (MITI) розробляло та впроваджувало промислову політику, спрямовану на підтримку пріоритетних галузей економіки. Д. Митрофанов та А. В. Фомін відзначають, що "японська модель державного регулювання економіки передбачала активну роль держави у визначенні стратегічних напрямків розвитку, координації дій приватного сектора та забезпеченні сприятливих умов для економічного зростання" [44]. Особливістю японської моделі стало те, що державне втручання в економіку здійснювалося переважно через "адміністративне керівництво" та економічні стимули, а не через пряме управління підприємствами. Держава визначала пріоритетні напрямки розвитку, надавала податкові пільги та субсидії, сприяла впровадженню нових технологій, але залишала простір для приватної ініціативи та конкуренції. Ця модель "керованого капіталізму" забезпечила ефективне поєднання державного планування та ринкових механізмів.

Еволюція трудових відносин та корпоративної культури в повоєнній Японії мала важливе значення для забезпечення соціальної стабільності та економічного зростання. Формування системи "пожиттєвого найму", корпоративного патерналізму, орієнтації на колективні цінності та лояльності до компанії створили специфічну модель трудових відносин, яка стала важливим фактором конкурентоспроможності японської економіки. О. В. Федчик зазначає, що "японська модель трудових відносин забезпечувала високу мотивацію працівників, їх залученість до процесу вдосконалення виробництва

та готовність до навчання та самовдосконалення" [43]. Ця модель сприяла формуванню стабільного, кваліфікованого та лояльного трудового колективу, що було важливою умовою впровадження інновацій, підвищення якості продукції та зростання продуктивності праці.

Формування японської моделі корпоративного управління після війни відбувалося під впливом як традиційних культурних цінностей, так і американських управлінських практик. І. С. Піляєв відзначає, що "японська система корпоративного управління, яка сформувалася у післявоєнний період, поєднувала елементи західного менеджменту з традиційними японськими цінностями колективізму, гармонії та ієрархії" [46]. Особливістю японської моделі стало орієнтація на довгострокові цілі, консенсусне прийняття рішень, активне залучення працівників до процесу управління через систему пропозицій та гуртків якості. Ця модель сприяла формуванню ефективної системи управління, орієнтованої на постійне вдосконалення процесів та продукції, що стало важливою конкурентною перевагою японських компаній на світовому ринку.

Формування нової національної ідентичності Японії після поразки у війні стало важливим фактором її успішної адаптації до нових умов. Відмова від мілітаристської та імперської ідеології, переорієнтація національних цілей на економічний розвиток та добробут, прийняття демократичних цінностей — всі ці елементи сприяли формуванню нового образу Японії як мирної, технологічно розвиненої та демократичної держави. О. Бібік зазначає, що "трансформація національної ідентичності Японії після війни була пов'язана з переосмисленням історичного досвіду, відмовою від імперських амбіцій та переорієнтацією на цінності миру, демократії та економічного процвітання" [41]. Ця нова ідентичність стала важливим фактором внутрішньої консолідації суспільства та його мобілізації на досягнення економічних цілей, а також сприяла покращенню міжнародного іміджу країни та її інтеграції в світове співтовариство.

Вплив війни на демографічну ситуацію в Японії був значним. Людські втрати, репатріація японців з колишніх колоній та окупованих територій, зниження народжуваності у воєнний та післявоєнний періоди — всі ці фактори вплинули на демографічну структуру суспільства. Т. Лахманюк відзначає, що "демографічні зміни після війни мали довгострокові наслідки для соціально-економічного розвитку Японії, впливаючи на формування ринку праці, систему соціального забезпечення та економічну політику" [45]. Згодом демографічні проблеми, зокрема старіння населення та низька народжуваність, стали одними з найбільших викликів для японської економіки та соціальної системи. Ці проблеми значною мірою зумовлені довгостроковими наслідками війни та повоєнної трансформації суспільства, включаючи зміни в сімейній структурі, урбанізацію та зміну ціннісних орієнтацій молодого покоління.

Другий етап японського «економічного дива», що почався у 1960-х роках, характеризувався прискореним розвитком високотехнологічних галузей та зміцненням позицій Японії на світовому ринку. О. В. Федчик зазначає, що «особливістю цього періоду стало не лише кількісне зростання японської економіки, а й якісні зміни в її структурі, пов'язані з переходом від трудомістких до капітало- та наукомістких виробництв» [43]. Важливу роль у цьому процесі відіграли масштабні інвестиції в науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, які забезпечили технологічний прорив у таких галузях, як електроніка, автомобілебудування, робототехніка та виробництво прецизійних інструментів. Саме в цей період формується глобальна конкурентоспроможність японських корпорацій, які починають витісняти американських та європейських конкурентів з ключових сегментів світового ринку високотехнологічної продукції.

Формування нової системи регіональної безпеки в Східній Азії після війни значною мірою визначалося американо-японським альянсом та підпорядкованою роллю Японії в системі американських військово-політичних союзів. Т. Лахманюк відзначає, що «японо-американський договір про безпеку

став основою післявоєнної системи безпеки в регіоні, забезпечуючи стримування потенційних агресорів та стабілізуючи регіональну міжнародну систему» [45]. Водночас цей альянс став об'єктом критики як з боку лівих політичних сил в Японії, які вбачали в ньому загрозу національному суверенітету, так і з боку сусідніх країн, які висловлювали побоювання щодо можливого відродження японського мілітаризму під американським прикриттям. Попри ці суперечності, японо-американський альянс залишався наріжним каменем системи регіональної безпеки протягом всього повоєнного періоду, забезпечуючи стабільність та запобігаючи ескалації регіональних конфліктів.

Адаптація японського суспільства до нових соціальних норм та цінностей у післявоєнний період відбувалася під впливом як західних, зокрема американських, культурних моделей, так і традиційних японських цінностей. А. Л. Трофимченко зазначає, що «освітня реформа сприяла формуванню нового типу особистості, орієнтованої на демократичні цінності, індивідуальну ініціативу та критичне мислення, водночас зберігаючи традиційні японські чесноти — працьовитість, дисципліну та відповідальність» [42]. Цей культурний синтез став важливим фактором успішної модернізації японського суспільства, забезпечуючи його адаптацію до нових умов без радикального розриву з національними традиціями. Збереження культурної ідентичності в процесі модернізації стало важливою особливістю японського шляху розвитку, який згодом був взятий за зразок іншими азійськими країнами.

Економічна дипломатія стала одним з головних інструментів зовнішньої політики Японії у післявоєнний період, замінивши військову силу як засіб просування національних інтересів. О. В. Федчик відзначає, що «японська модель економічної дипломатії базувалася на широкому застосуванні торговельних угод, інвестиційних проектів, технічної допомоги та культурних обмінів для зміцнення позицій країни на міжнародній арені» [43]. Ця стратегія дозволила Японії зміцнити свій вплив в Азійсько-Тихоокеанському регіоні та за

його межами, не вдаючись до військових засобів. Особливу роль у цьому процесі відіграла Офіційна допомога розвитку (ODA), яка стала важливим інструментом просування японських економічних та політичних інтересів у країнах, що розвиваються. Ця модель «економічної дипломатії» згодом була адаптована іншими азійськими країнами, зокрема Китаєм, який активно використовує економічні інструменти для посилення свого регіонального та глобального впливу.

ВИСНОВКИ

Проведене мною дослідження дозволило зробити ряд логічних висновків щодо участі Японії у Другій світовій війні, її передумов, перебігу та наслідків. У війну Японія вступила не раптово, навпаки, — це був комплекс взаємопов'язаних факторів. Серед них: мілітаризація внутрішньої політики, економічна криза, пошук ресурсів для подальшого розвитку, наростання націоналістичних та експансіоністських настроїв, а також ослаблення міжнародної системи безпеки в період між війнами. Можу виділити туку особливість японського мілітаризму, поєднання традиційних самурайських цінностей з модерними технологіями та організаційними формами. В симбіозі вони створили потужну ідеологічну базу для політики, яка передбачала експансію.

У 1930-х роках Японія почала поступово відмовлятися від тісної співпраці з західними країнами. Водночас вона орієнтувалася на створення власної зони впливу саме в Азії. Особисто я вважаю, що формування військово-політичного союзу з нацистською Німеччиною та фашистською Італією — у рамках відомого Троїстого пакту — було цілком логічним продовженням її політичного курсу. Цей курс полягав у прагненні переглянути повоєнний світовий порядок і поділити сфери впливу заново. Зокрема концепція, що отримала назву «Велика східноазіатська сфера співпроцвітання», виконала роль ідеологічного підґрунтя для імперських амбіцій Японії. Завдяки цій ідеї сформувався японоцентричний підхід у міжнародних відносинах в азійському регіоні.

На початку війни Японія робила ставки на ефект несподіванки від раптових військових операцій. Зазначу також мобільність та перевагу в технологіях японської армії. Стратегія та оперативне планування були на високому рівні, це показали атака на Перл-Харбор та одночасний наступ проти

британських, голландських та американських володінь в Тихому океані. Але згодом, коли бойові дії затягнулися, виявилися і слабкі місця японської армії. Їй бракувало ресурсів, зв'язок між різними військовими підрозділами був неідеальним, а технології поступово відставали від американських. І найголовніше — японська сторона не змогла ефективно пристосуватися до війни на виснаження.

Трагічною сторінкою в історії стала жорстока політика Японії на окупованих територіях. Не можу оминати систематичне порушення прав мирного населення та військовополонених. Були скоєні незліченні військові злочини та злочини проти людства, які маскувалися під гасла "визволення Азії від західного колоніалізму". Зверхність над іншими народами стала основою ідеології японців. У відповідь на жорстокість зі сторони окупантів, на захоплених територіях сформувався міцний рух опору. Однозначно, він посприяв консолідації антияпонської коаліції.

Японія капітулювала у серпні 1945 року тільки після того, як США скинули атомні бомби на Хіросіму та Нагасакі. Ці події стали точкою неповернення в історії держави. Саме з цього моменту для країни почався зовсім інший етап історії. Неочікувано значну роль у змінах відіграла американська окупація: реформи, які проводилися під її керівництвом, фактично змусили Японію відмовитись від мілітаризму й імперських прагнень. В результаті країна отримала нову, демократизовану політичну систему та лібералізовану економіку. 1947 року ухвалили "мирну конституцію", що обмежила військовий потенціал Японії лише оборонними силами. Відтоді пацифізм став не просто національною ідеєю — він закріплений у конституції країни, що й досі вважається унікальним випадком у світовій історії.

Наслідки Другої світової війни мали визначальний вплив на подальший розвиток Японії. Втрата колоніальних володінь, демілітаризація та американська окупація змусили країну переорієнтувати національну стратегію розвитку з військово-політичної експансії на економічне зростання та

технологічний прогрес. Тісна співпраця зі США в рамках двосторонньої системи безпеки дозволила Японії зосередити ресурси на економічній відбудові та модернізації, що призвело до "японського економічного дива" 1950-70-х років та перетворення країни на одну з провідних економік світу.

Після закінчення Другої світової війни Японія взяла зовсім інший курс: замість того, щоб і далі змагатися за військову перевагу, вона зробила ставку на економіку й міжнародну торгівлю. Та навіть із таким радикальним зрушенням у зовнішній політиці минуле не залишилося позаду. У Китаї та Кореї, які найбільше постраждали від японської окупації, спогади про ті події й досі мають велике значення — і для національної самосвідомості, і в контексті сучасної політики. Деякі старі питання, на жаль, не втрачають актуальності: це і територіальні претензії, і дискусії щодо того, як подавати історію, і тема відповідальності перед тими, хто постраждав від агресії. Через це відносини Японії з сусідніми державами час від часу знову загострюються, навіть попри прагнення до співпраці.

Друга світова війна стала для Японії тим рубежем, після якого країна вже не могла залишатися такою, якою була раніше. Після всього пережитого почалась складна, але неминуча переоцінка того, куди вона рухається як держава. Колишня імперська модель із милітаристськими амбіціями втратила сенс, і натомість Японія поступово сформувала зовсім інший підхід до свого розвитку — орієнтований на мир, демократію та економічний прогрес. Водночас історична спадщина війни залишається важливим фактором формування сучасної національної ідентичності Японії та її міжнародних відносин в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Білоконь А. О. Німецько-японські відносини напередодні Другої світової війни (1933–1939 рр.) [Електронний ресурс] / А. О. Білоконь. – 2019. –

URL: https://dspace.chmnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1221/1/dis_Bilokon%20A.%20O..pdf

2. Дорош Н. В. Японія як «держава середньої сили» / Н. В. Дорош // Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса. – 2022. – № 1(14). – С. 37–40.

3. Karpchuk N. Культурна дипломатія Японії / Nataliia Karpchuk // Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії. – 2021. – № 3(11). – С. 169–181. –

URL: <https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/view/216/213>

4. Feigenblatt O. F. v. The Empire of Japan's Foreign Policy / O. F. v. Feigenblatt // Journal of Contemporary Eastern Asia. – 2016. – Vol. 15, no. 1. – P. 17–26. – URL: <https://doi.org/10.17477/jcea.2016.15.1.017>

5. Japan's Postwar Constitution [Електронний ресурс] // Council on Foreign Relations. – URL: <https://www.cfr.org/japan-constitution/japans-postwar-constitution>

6. Forming a National Identity [Електронний ресурс] // Japan Module | Places, Images, Times & Transformations. – URL: <https://www.japanpitt.pitt.edu/essays-andarticles/society/forming-national-identity>

7. Курас А. І., Пилипенко О. Є. Зовнішня політика Японії на початку XX століття: дис. ... канд. іст. наук / А. І. Курас, О. Є. Пилипенко. – 2018. –

URL: <https://dspace.nuft.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ed53492b-ae2d-43db-aa7b-3eb26402e749/content>

8. Шматченко В. Зовнішня політика Японії на початку XX сторіччя / В. Шматченко // Збірник матеріалів XXVI наукової конференції здобувачів вищої освіти факультету історії та географії (квітень 2023 року). – Полтава: ІВЦ ПНПУ, 2023. – С. 209. –

URL: http://historic.pnpu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/04/%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82_%D1%81%D1%82%D1%83%D0%B4_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80_2023.pdf#page=209

9. Кузь О. М., Горбачов А. В., Коротков Д. С. Міжнародні відносини в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні: метод. рекомендації до практичних завдань та самостійної роботи для студентів спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» першого (бакалаврського) рівня / О. М. Кузь, А. В. Горбачов, Д. С. Коротков. – 2021. – URL:

<http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/27261/1/2021-%D0%9A%D1%83%D0%B7%D1%8C%20%D0%9E%D0%9C%2C%20%D0%93%D0%BE%D1%80%D0%B1%D0%B0%D1%87%D0%BE%D0%B2%20%D0%90%D0%92%2C%20%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%BA%D0%BE%D0%B2%20%D0%94%D0%A1.pdf>

10. Карпчук Н. П., Моренчук А. А., Моренчук А. А. Загрози регіональній безпеці Японії / Н. П. Карпчук, А. А. Моренчук, А. А. Моренчук // Міжнародні відносини, суспільні комунікації і регіональні студії. – 2021. – № 1(9). –

URL:<https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/23758/1/zagrozy.pdf>

11. Гільченко О. Л., Прекрасний Ю. Ю. Сучасні виклики регіональної безпеки в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні / О. Л. Гільченко, Ю. Ю. Прекрасний // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія. – 2018. – № 22–23. – С. 138–146.

12. Терещенко Т. В. Зовнішня політика країн Азійсько-Тихоокеанського регіону в другій половині XX – на початку XXI ст.: навч. посіб. / Т. В. Терещенко. – 2023. – URL: <https://eprints.cdu.edu.ua/6112/1/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%A2%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%89%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%D0%A2%D0%92%20%D0%97%D0%9F%D0%BA%D1%80%D0%90%D0%A2%D0%A0.pdf>

13. Гончаренко А. В. Становлення світової політики США наприкінці XIX – на початку XX ст. / А. В. Гончаренко // Сумський історико-архівний журнал. – 2018. – № 30. – С. 62–74.

14. Райхель Ю. Не та перемога: як Японія капітулювала у Другій світовій війні / Ю. Райхель. – URL: <https://politeka.net/uk/reading/500514-ne-ta-pobeda-kak-yaponiya-kapitulirovala-vo-vtoroj-mirovoj-vojne>

15. Drea E. J. Japan's Imperial Army: Its Rise and Fall, 1853-1945 / E. J. Drea. – University Press of Kansas, 2016.

16. Peattie M. R. *Sunburst: The Rise of Japanese Naval Air Power, 1909-1941* / M. R. Peattie. – Naval Institute Press, 2013.
17. Paine S. C. M. *The Wars for Asia, 1911-1949* / S. C. M. Paine. – Cambridge University Press, 2014.
18. Willmott H. P. *The Barrier and the Javelin: Japanese and Allied Pacific Strategies, February to June 1942* / H. P. Willmott. – Naval Institute Press, 2008.
19. Harries M., Harries S. *Soldiers of the Sun: The Rise and Fall of the Imperial Japanese Army* / M. Harries, S. Harries. – Random House, 1994.
20. Rottman G. L. *Japanese Pacific Island Defenses 1941-45* / G. L. Rottman. – Osprey Publishing, 2003.
21. Marston D. *The Pacific War Companion: From Pearl Harbor to Hiroshima* / D. Marston. – Osprey Publishing, 2007.
22. Hasegawa T. *Racing the Enemy: Stalin, Truman, and the Surrender of Japan* / T. Hasegawa. – Harvard University Press, 2006.
23. Cook H. T., Cook T. F. *Japan at War: An Oral History* / H. T. Cook, T. F. Cook. – The New Press, 1993.
24. Frank R. B. *Tower of Skulls: A History of the Asia-Pacific War, Volume I: July 1937-May 1942* / R. B. Frank. – W.W. Norton & Company, 2020.
25. Ienaga S. *The Pacific War, 1931-1945: A Critical Perspective on Japan's Role in World War II* / S. Ienaga. – Pantheon Books, 1978.
26. Parshall J., Tully A. *Shattered Sword: The Untold Story of the Battle of Midway* / J. Parshall, A. Tully. – Potomac Books, 2005.
27. Dower J. W. *War Without Mercy: Race and Power in the Pacific War* / J. W. Dower. – Pantheon Books, 1987.

28. Spector R. H. *Eagle Against the Sun: The American War with Japan* / R. H. Spector. – Free Press, 1985.
29. United States Strategic Bombing Survey. *Japan's Struggle to End the War*. – U.S. Government Printing Office, 1946.
30. Карпов В. В. Закінчення Другої світової війни та полонення японської армії радянськими військами / В. В. Карпов. – 2020. – URL: <https://er.nau.edu.ua/server/api/core/bitstreams/877de623-44fb-405f-8c5f-6b6bc7879312/content>
31. Пшемицька Є. Радянський культурний сценарій для Донеччини та Луганщини в роки Другої світової війни: погляд сьогодення / Є. Пшемицька. – 2021. – URL: https://r.donnu.edu.ua/bitstream/123456789/1905/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%94%D1%80%D1%83%D0%B3%D0%B0%20%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0_2021_%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B2.pdf
32. Feldt E. A. *The Coastwatchers* / E. A. Feldt. – Victoria, Australia: Penguin Books, 1991.
33. Цололо С. В. До проблеми характеру імператорської влади в Японії в окупаційний період (1945–1952) / С. В. Цололо // *Сходознавство*. – 2008. – URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/20777/1/2-Tsololo.pdf>
34. Бесєдіна Н. В. Повоєнні реформи та становлення представницької демократії в Японії / Н. В. Бесєдіна // *Історична пам'ять*. – 2012. – № 28. – С. 140-154.

35. Vidnyanskyj S. Світ напередодні Другої світової: до історіографічних інтерпретацій початку війни / S. Vidnyanskyj // *International Relations of Ukraine: Scientific Searches and Findings*. – 2019. – № 28. – С. 8-26. –

URL: <https://mzu.history.org.ua/index.php/MZU/article/view/99/77>

36. Кириченко С. О., Лобко М. М., Семененко В. М. Щодо питання правового режиму воєнного стану і стану війни / С. О. Кириченко, М. М. Лобко, В. М. Семененко // *Наука і оборона*. – 2019. – № 2. – С. 09-16.

37. Фісанов В. 1943: вирішальна й переможна точка біфуркації у Другій світовій війні / В. Фісанов // *Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент*. – 2022. – № 11. – С. 22-45. – URL: <https://journals.chnu.edu.ua/mediaforum/article/view/37/31>

38. Корнійчук С. П. та ін. Визнання внеску України в перемогу над нацизмом у Другій світовій війні лідерами Об'єднаних Націй / С. П. Корнійчук та ін. // *Наука і оборона*. – 2020. – № 2. – С. 3-13.

39. The United States and Japan After the Cold War. RAND Corporation. –

URL: https://www.rand.org/pubs/research_briefs/RB7404.html

40. Former Japan PM Abe visits Yasukuni Shrine for war dead. Reuters. – URL: <https://www.reuters.com/article/us-japan-yasukuni/former-japan-pm-abe-visitsyasukuni-shrine-for-war-dead-idUSKBN26A02U/?edition-redirect=in>

41. Бібік О. Трансформація ідеології панаазіатизму в Японії після Другої світової війни / О. Бібік // *Рекомендовано до друку на засіданні Вченої ради Історико-філософського факультету Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол № 9 від 19.04.2018)*. – 2018. – С. 189. –

URL:<https://eportfolio.kubg.edu.ua/data/conference/3386/document.pdf#page=189>

42. Трофимченко А. Л. Особливості впровадження освітніх реформ в Японії після Другої світової війни / А. Л. Трофимченко // Вісник Черкаського університету. Серія: Історичні науки. – 2021. – № 1. – URL: <https://history-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/4420/4686>

43. Федчик О. В. Досвід Японії та Південної Кореї у відбудові економіки після Другої світової війни / О. В. Федчик // Студентський вісник НУВГП. – 2020. – № 2. – С. 18. – URL: [https://ep3.nuwm.edu.ua/26462/1/Студвісник_вип_2\(18\)2022_Федчик%20О.В._с.84-87%20\(1\).pdf](https://ep3.nuwm.edu.ua/26462/1/Студвісник_вип_2(18)2022_Федчик%20О.В._с.84-87%20(1).pdf)

44. Митрофанов Д., Фомін А. В. Фінансово-економічна політика Японії у післявоєнний період (1948–1960 рр.) та України (1996–2006 рр.): історичні паралелі / Д. Митрофанов, А. В. Фомін // Diss. СХУ ім. В. Даля, 2021. –

URL:https://filelibsnu.at.ua/conference/II_ist_stud_2021.pdf#page=15

45. Лахманюк Т. Японо-американська війна 1941–1945 рр.: погляд із сьогодення / Т. Лахманюк. –

URL:<http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/6985/1/Lakhmanjuk.pdf>

46. Піляєв І. С. Роль банків у економічному відновленні Японії після Другої світової війни / І. С. Піляєв. – URL: https://www.researchgate.net/publication/379630778_ROL_BANKIV_U_EKONOMICNOMU_VIDNOVLENNI_APONII_PISLA_DRUGOI_SVITOVOI_VIJNI

47. Гутор Л. В. Післявоєнні реформи системи вищої освіти Японії / Л. В. Гутор // The 4th International scientific and practical conference “Science and technology: problems, prospects and innovations”

(January 18-20, 2023). – CPN Publishing Group, Osaka, Japan, 2023. – C. 256. –

URL:<https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2023/01/SCIENCE-AND-TECHNOLOGY-PROBLEMS-PROSPECTS-AND-INNOVATIONS-18-20.01.23.pdf#page=256>